

Іван Франко.

УЧИТЕЛЬ

Комедія в трьох діях.

Друге виданнє.

Київ.

Друкарня 1-ої Київ. Друкарської Спілки. Трьохсвят. 5.
1911.

Б. а. д. укр. шк. 399656 / 595

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

О С О Б И:

Омелян Ткач, учитель, літ 35, високий, худий, покашлює, з чорною бородою і окулярами.

Юлія, його сестра, панночка, літ 20.

Іван Хоростіль, учитель, здоровий, сильний парубок, літ 28.

Микита Сойка, вїт, Бойко літ 50, з короткими стриженими вусами, довгим волосем, що спадає на плечі, в гуни повисше колін, з шкіряною торбою через плечі і невідступною люлькою в зубах, котру курить і все спльовує.

Вольф Зільбертлянец, високий статний Жид, літ 40, арендар, підприємець і лихвар.

Ілько Товкач,)
Семко Загонистий,) Бойки, господарі.

Марина Пасїчна, вдова, господиня.

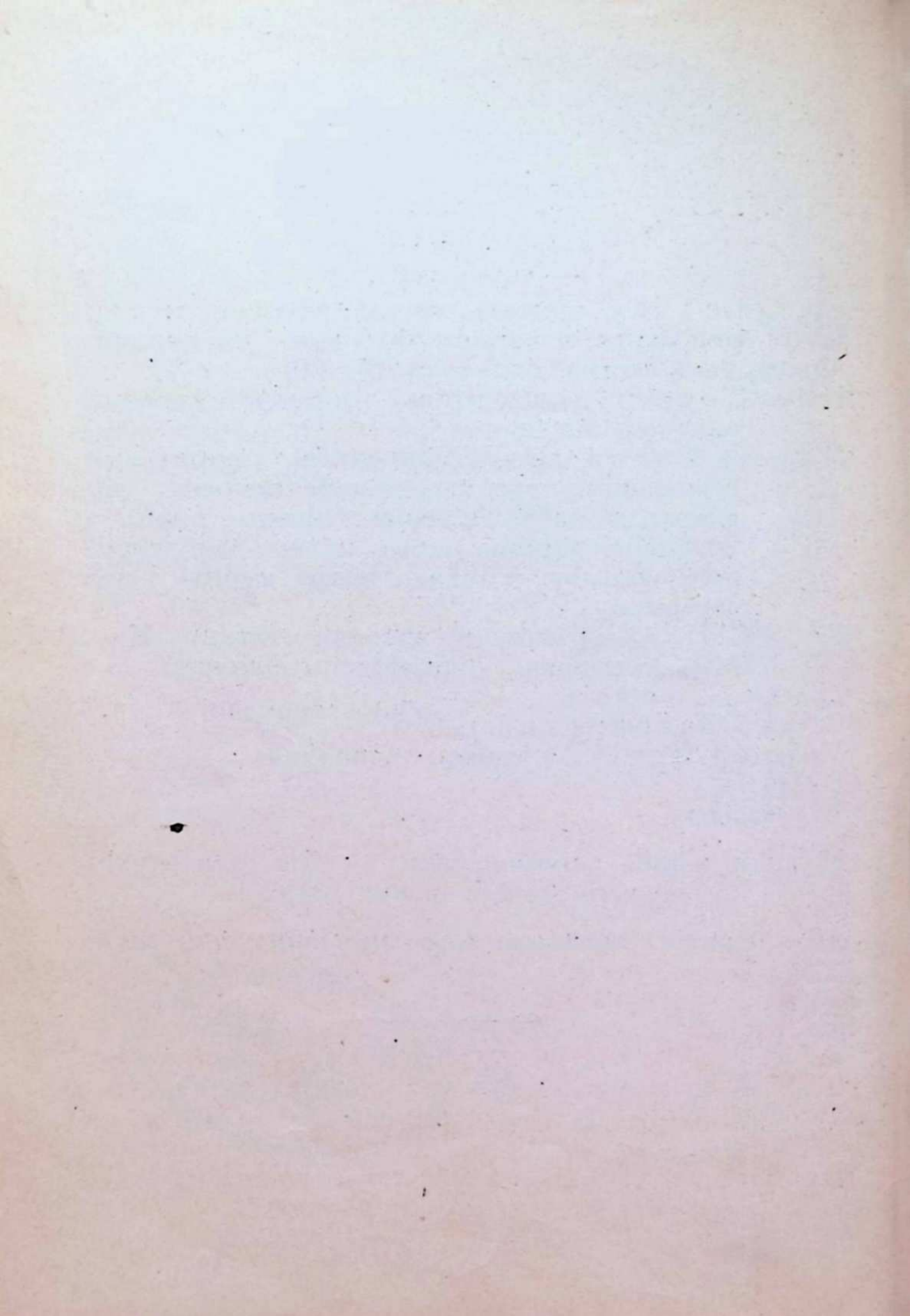
Возний.

Жандарм.

Мужики, жінки, парубки, діти. — Діє ся в глухім гірськїм селї в наших часах.

Між другою і третьою дією минають три роки.

ДІЯ ПЕРША.

Подвіре перед школою. В глибині сцени школа під гонтами, з ганком. На серед сцени стовп з дзвінком у горі. На право огородець, засаджений яриною. Бокові куліси показують вид на гори зарослі лісами і на кавалок села над берегом річки.

Ява перша.

Юлія (голова легко окрита хусточкою, в домовім чистенькім убраню порасе ся в городци, коплючи картофлю, а опісля рвучи фасолю),

Омелян (стоїть під стовпом і довго дзвонить у дзвінок).

Омелян (перестає дзвонити і кашляє). У, тай утомив ся! Добре то кажуть: худа парафія, де ксьондз пробощ дзвонить. Таке й моє.

Юлія (з городця). Але як ти, Мілечку, міг так спустити ся на сего вїта? Я тобі зараз казала, що він тільки на словах такий щедрий. Бачиш, навіть нікого не прислав, аби школу замести та дров нарубати.

Омелян. Ну, та щож я мав зробити? Аджеж на ковнїр його не візьму та не присилую, аби прислав.

Юлія. Але ж бо тобі належить ся прислуга.

Омелян. Та що з того? Належить ся, то певно, та їм, бачиш, не пильно, діє ся.

Юлія. Але ж то так не можна плазом пускати. Ти до староства удай ся. Адже ж вони нас так у зимі голодом заморять і заморозять.

Омельян. Та ти, Юлечко, не горячи ся. Якось то буде.

Юлія. Я тебе, Мільку, не розумію. І де в тебе той спокій, ота холодність бере ся! Осьмий раз отсе тебе перенесли, як клубком з місця на місце кидають, а ти все нічого. Все своє „якось то буде“ тай „якось то буде“!

Омельян. Щож робити, сестричко? Вже коли чоловік на таке пішов, то треба терпіти. А як би я почав собі все до серця брати, то давноб ошурів.

Юлія. А я не можу! Як бачу кривду та неправду, то, здаєть ся, зі шкіри б вискочила. Все нутро в мні перевертає ся.

Омельян (*сміє ся*). Ну, то треба тобі відси чим скорше втікати, небого. Вже я бачу, що тут нам такий горіх на зуби дали, що треба добрих вилиць, щоб його розкусити. Ади, кілько дзвоню тай дзвоню, і щоби тобі одна дитина до школи прийшла. Треба ще раз стрібувати (*дзвонить*).

Юлія. Та покинь! І що тобі за неволя? Не йдуть діти, то як собі хочуть. Маєш виказ і всіх подай на кару — от тобі й усе.

Омельян. Ні, Юлечко, се не буде добре. Подай на кару! Хиба се вчительське діло? Хиба я на те вчив ся і на те сюди прийшов? Я прийшов сюди вчити, просвічати людей, а не за здекуційника бути.

Юлія. Омельку, Омельку! Не вже ти й доси, по осьмих переносинах, невилічив ся зі свого ідеалізму? Просвічати людей! Се дуже добре, але як вони самі того не хочуть? І вїт тобі виразно казав зараз по нашім приїзді, що: „Ви нас, пане, до школи не гніть.“

Омельян. Е, паний був! Шлів щось таке, що й куши не держало ся.

Юлія. А про те його правда. Аджеж сам бачиш, за ті три дні, що ми тутка, крім вїтч ані одна жива душа до нас не заглянула. Як би не

отсей городець і не те, що твій попередник у нїм насадив та нам лишив, то нам би прийшлося із голоду гинути.

Омелян. Е, та чень то якось змінить ся. Все так зле не буде. Адже мій попередник п'ятнацять лїт ось тут прожив, поки не вмер. І маєток по собі лишив.

Юлїя. Не бій ся, ти певно нічого по собі не лишиш! *(Бере кошик з картофлюю і фасолею в одну, а мотику в другу руку і через перелаз виходить із городця).*

Ява друга.

Ті самі і вїйт *(в гуни повисше колїн, з борсуковою торбою через плечі, з люлькою в зубах, котру раз у раз пихкає. Говорить лїниво, звільна, мов неохїтно, з довгими павзами).*

Вїйт. Слава Сусу Христу!

Омелян. Слава на віки!

Вїйт *(підходить ближше, оглядає будинок шкільний, стукає чоботом о сходи ганка і сїдає на них).*

Юлїя. Пане начальнику! Ви нам обіцяли когось до прислуги, а отсе вже третій день і нікого нема. Бійте ся Бога, як се може бути? Таже треба і дров урубати і замести і порядок у школі зробити.

Вїйт *(шкробає ся в голову).* Та я — казав. Ось Ількови Товкачеви казав.

Юлїя. Ну і щож? Чому не прийшов?

Вїйт. Видко ся не хоче.

Юлїя. Ба, але ж ми без прислуги не можемо бути. Се нам належить ся.

Вїйт. Та належить ся.

Юлїя. Ну, то як же буде?

Вїйт. Або я знаю.

Юлія. Ну, та хтось мусить знати. Як ви накажете, то так мусить бути.

Війт. Та я його не всилую.

Юлія. То може хто інший схоче.

Війт. А, може й схоче. Зачекаємо, аж зголосить ся.

Юлія (*нетерпливо*). Е, вам чеканє, але ми тимчасом можемо з голоду і з холоду згинути.

Війт. Е, чень так зараз не згинете.

Юлія (*з плачем*). Господи! Та се якась колода, не чоловік. Аж тут нам певно прийде ся пропасти! (*Ханас кошик і мотику і втікає до школи*)

Ява третя.

Омелян, Війт.

Війт (*довго, байдужно глядить на Омеляна, що все ще з виразом утоми стоїть під стовпом, держачи шнур від дзвінка в руках*) То ваша жона?

Омелян. Ні, сестра.

Війт. Г'орячка! (*По хвили*) А ви з Жидів?

Омелян. Я? Та з яких Жидів? Я такий Русин, як і ви, хлопський син.

Війт. А во бороду носите, як Жид.

Омелян. Ну, що ви! Хиба тільки Жиди бороди носять?

Війт. В нашім селі тільки Жиди. Як зголите бороду, тогди вам повірю, що ви Русин.

Омелян. А то що знов? Що вам до моєї бороди? Ви би подивили ся по селі! Дзвоню вже пів години, і анї одна дитина до школи не йде. Адже, ж нині я маю розпочати школу.

Війт. Ви, паночку, не мучте ся. Хоч до вечера дзвонїть, а дитина вам жадна не прийде.

Омелян. А то чому?

Війт. Бо так, що не прийде. Ми до Жида своїх дітей на науку посилати не будемо.

Омелян. Пане начальнику! Та що вам за Жид до г. лови приплив? Ну, та коли вже так, то найі буде по вашому. Зголю тоту нещасну бороду.

Війт. І добре зробите. І Товкач казав: я, Богу дякувати, господар. До Жида usługувати не іду. Зголите бороду, то він прийде.

Омелян. Ну, а діти?

Війт. На що вам дітей?

Омелян. Та до науки.

Війт. А на що їм наука?

Омелян. На що наука? То я ще маю вам се вясняти? А на що школу в селі маєте?

Війт. Староство казало. Ми аж бунтували ся — ба не ми, а наші тати. Аж восько до нас приходило. Через тоту прокляту школу село на біду зійшло. Обдерли!

Омелян. Але ж не школа вас обдерла. Школа для вашого добра заведена Щоб ви між людьми люди були.

Війт. А хіба й без неї ми пси?

Омелян. Пси не пси, а темні. Хто не хоче, то вас ошукає, отуманить, одурить.

Війт. Овва! Ось ви такі вчені та просвічені, а гинете з голоду в селі і мусите чекати нашої ласки, темних Бойків! Ну, трібуйте і одурить нас! Га?

Омелян. Пане вайте, я не розумію, до чого має вести наша розмова. Ви знаєте, що я не з власної охоти сюди прийшов, а надала мене рада шкільна. Ви знаєте, що мій обовязок учити, а ваш обовязок зробити так, аби діти ходили до школи.

Війт. Е, пане навчителю! Тоті всі обовязки, то там у вас у письмах та в паперах. А ми люди прості. Хочете з нами жити, то жийте так як Бог приказав, як небіжчик навчитель жив.

Омелян. Ну, а як же він жив?

Війт. Та як жив? Робив собі в поли та в городі, воли та свині годував, писарством займав ся, а дітей наших до книжки не конопадив.

Омелян. Не конопадив!

Війт. А, ні! Котрі схотіли, то часом у неділю сходили ся до школи. То він їм образки якісь показував, співанок їх учив співати.

Омелян. Та й тільки всеї науки було?

Війт. Та тільки.

Омелян. Ну, а пан інспектор хиба ніколи до вас не заїздив?

Війт. Та за тих 15 літ був може зо пять раз. Ой, ой, біди кілька було! Треба було аж із сусідного села школярів позичати.

Омелян. Що, що, що ви мовите? Школярів позичати?

Війт. Таже не як, а так! Позичали ми по 10 хлопців, домішали троха своїх, таких що хоць літери розпізнати вміли, тай так якось від пана шпектора обганяли ся.

Омелян. Господи! До нинішнього дня я був би не повірив, аби таке в нашім краю могло діяти ся. Ну і що ж, ви гадаєте, що й далі так має бути?

Війт. Гадаю, що так.

Омелян. Що я буду собі господарювати, за вчительство гроші брати, а на показ для інспектора хлопців із другого села позичати?

Війт. А чомуж би-сте не мали так робити? Що вам за неволя наші діти мучити і від господарської роботи відривати?

Омелян. Алеж вийте, я мушу! Чи ви не розумієте, що значить обовязок? Я за дармо хліба їсти не хочу. А хочете мати такого вчителя, щоби по вашому робив, то зараз подавайте до ради шкільної, щоб вам иншого дала.

Війт. Е, стрібуюемо ще з вами.

Омелян. І не зачинайте! Кажу вам крайне

слово: як мені нині — ну, завтра, діти до школи не прийдуть, то всіх на кару подаю.

Війт. Та куди подасте?

Омелян. До староства.

Війт. А як?

Омелян. Як то як? На письмі.

Війт. А ваше письмо має ноги або крила, щоби до староства дійшло?

Омелян. Що се ви? Як то?

Війт. А так. Відси до староства пять миль возо-вою дорогою, а три милі верхами. А як я знаю, що ви хочете нам шкодити, то жадного вашого письма до почти не передам.

Омелян. Як то? Ви би сміли урядові пись-ма — —

Війт. А чи я знаю, котре урядове, а котре ні? Жадного з села не пущу. Хіба бисте хотіли самі пішки нести, бо фіри не дістанете. А пішки йти відси і назад, то треба трьох річей: добрих ніг, добрих грудий і трьох днів часу. А як підете, то ми вас заскаржимо, що ви школи не пильнуєте, а до міста без потреби волочите ся (*Омелян. котрий підчас розмови з війтом увесь час неспокійно кидав ся з місця на місце, нараз підбігав до стовпа і починав що сили дзвонити*) А вам що, пане навчителю? Чого дзвоните?

Омелян. (*задиханий*) Пане війте!.. Або ідїть відси... або заріжте мене зараз!.. Не можу слухати... Господи! Що се зо мною? За які гріхи ти мене вчинув у сесю западню? Як пророка Данила в львину яму! Та я одурію тут! Я зовсім... зовсім страчу ся!..

Війт (*встав, підходить до Омеляна і плече його рукою по плечах*). Слухайте, пане навчителю! Ви так дуже не мечіть ся! А тее... знаєте що? Лїпше з нами по добру! Задрете ся зо мною, з другим, з третім — і нічого не виграєте, бігме нічого. А так... послушайте моєї ради! Бороду оту

жидівську зголїть! Не подоба вам з нею. Дїтїй нам не невольте! Нас карами нїякими не лоточте, то найлїпше буде.

О м е л я н (*розлючений*) А я вам покажу, що по мойому буде! Не смїєте мене неволити! Я не ваш слуга! Я мушу робити те, по що мене тут прислали. З голоду згину, а на своїм поставлю!

В і й т (*виймає люльку, плює*). Га, трїбуйте! (*звільна відходить*).

Ява четверта.

О м е л я н, Ю л і я.

О м е л я н (*якийсь час ходить прудко по подвірїю, взявши ся обома руками за голову, потїм їде на ганок і стукає до дверей*). Юльцю, гей Юльцю!

Ю л і я (*виходить із сокирою в руках*). А чого тобі треба?

О м е л я н (*здивований*) А ти що?

Ю л і я. Та треба дров врубати. Хотїла розпалювати, та не знайшла ані полїнця дрібного. А пару грубших колод є.

О м е л я н (*бере від неї сокиру*). Та дай менї! Се не твоє дїло дрова рубати.

Ю л і я (*не дає*) Е, що ти знаєш! Лиши! (*Омельян таки бере сокиру*). Ну, про мене. Я тобі принесу зараз одну колодку, та полупай, коли вже так напер ся! (*Відходить і вертає з колодкою, котру Омелько зараз зачинає рубати*). Але ти мене чогось кликав, Мільку. Чого тобі треба?

О м е л я н (*перестає рубати*) А! маєш іще муку?

Ю л і я. Та маю.

О м е л я н. Спечи менї хлїб. Мушу йти до міста.

Ю л і я. До міста? йти?

О м е л я н. Так. Знаєш, чим мене вїт потї-

шив? Скоро я йому сказав, що хочу подати до староства виказ дітей, котрі не ходять до школи, він мені відповів, що жадного мого письма не подасть на пошту. Хиба, каже, самі собі занесете.

Юлія. Але я тебе не пушу, Мільку! Се далека дорога. Горами. Ще тебе пересядуть і вбють де в лісах.

Омелян. Не бій ся! На таких, що пересідають, у мене є револьвер. А я сего стерпіти не можу. В клітку як воробець заперти себе не дам! *(Зачинає знов рубати)*.

Ява пята.

Ті самі, Товкач і Загонистий.

Товкач. Слава Сусу Христу!

Юлія. Слава на віки! *(Мужики наближаються, познимавши капелюхи, з укоса глядять на Омеляна, потім підходять до Юлії, що стоїть у ганку)*.

Товкач. Чи то пан навчитель?

Юлія. Так.

Товкач. А ви його жінка?

Юлія. Ні, сестра.

Товкач *(гляди́ть на неї довшє)*. Сестра. Гм!
Сестра.

Юлія. А чого вам треба?

Товкач. Та так. Ми до пана навчителя.

Юлія. Мільку, тут люди до тебе.

Омелян *(котрий доси рубав, перестав і обертає ся)*. Ви до мене?

Товкач. Рубайте! Рубайте! Ми зачекаємо. *(Оба сїдають на ганку. Омелян рубає)*.

Юлія. Ви тутешні господарі?

Товкач. А так.

Юлія. І не стид вам отак сидіти і дивитися, як ваш учитель сам дрова рубає?

Товкач. Щож, робота не стид.

Юлія. Дуже красно! Громада зобов'язала ся дати вчителєви прислугу, а отсе вже три дни як ми сюди приїхали, і ніхто до нас анї не загляне! Ми могли би й погинути тут.

Товкач. Гм! А може то ваша річ була на-самперед до нас заглянути?

Юлія. Так? Щобисте потім казали, що ходимо до вас жебрати! Знаємо ми вже таке!

Товкач. Ну, а як би хто й так сказав, то би вам коруна з голови не злетіла. Може би й рацію мав. Адже не ми на ваш хліб прийшли, а ви на наш.

Юлія. Господи! Дай мені святу терпливість з тими людьми, а то я готова одуріти! (*Вбігає до хати лускаючи дверми*).

Ява шеста

Ті самі без Юлії. Омелян (*рубає*).

Товкач. Горяча панна!

Загонистий. Та що! Молоде. Оговтає ся ще. Ну, та може би зачати з тим професором говорити?

Товкач (*встає і кличе з ганку*). Пане навчителю! Та буде того рубаня! Ходіть сюда, щось вам маємо сказати!

Омелян (*затинав сокиру в колодку і підходить до них*). Дай Боже час добрий! Ну, що там, господарі?

Товкач і Загонистий (*кланяють ся*). Та дай Господи!

Товкач. Та ми тут до пана навчителя з антересом.

Омелян. Ого! А то з яким?

Товкач. Ну, говоріть куме Семку! То ваша справа.

Загонистий (*гестикуючи, розлізло*) Та то, видите, така справа. Я держав Вовкових дві парі волів. Так рік літом медвідь у полонині пару вбив. Друга пара о Спасі в Лютовисках пішла за пятьдцять. То на такі гроші мені Вовк на ґрунт сів. Тепер я хочу знов дві пари в нього взяти. А він жадає поруки. Я даю ось кума Товкача, а він каже: „То мало.“ Каже: „Ідіть до нового навчителя. Як він за вас поручить, до добре.“ Такий то наш антерес.

Омелян (*випрощив на нього очи*) Ану стрільте мені в лоб, чи хоч що в зуб розумію! Що ви чоловіче говорите?

Загонистий. Таже по руськи тай по людськи до пана говорю, не як!

Омелян. Вовк, медвідь, дві парі волів, порука, і я тут якогось біса приплетений! Нічогіснько не розберу.

Загонистий. Та що тут розбирати? Кажу вам ще раз. Вовкових пара волів угибла, то я йому за се пять-двадцять у довзі. Хочу взяти знов дві парі, бо без худоби чоловік як без очий. Ну, а Вовк каже конче, аби й ви за мене поручили.

Омелян. Я! За вовка?

Загонистий. Та не за Вовка, а за мене. Вовк каже.

Омелян. Вовк каже? Та я вовкови маю за воли ручити?

Загонистий. Та не за воли, а за мене.

Омелян. Я за вас? А ви хто такий?

Загонистий. Та ґазда тутешній, Семко Загонистий зовуть.

Омелян. Так щож ви з вовками за інтереси маєте? Ловите вовків, чи що?

Загонистий. Та яких вовків, преч би ся казал!

Омелян. Ну, адже ось воли для вовка берете.

Загонистий. Та не для вовка, а від Вовка, нашого арендаря.

Товкач. То в нас, пане навчителю, Жид такий є, Вовк називає ся.

Омелян. Агій на вас! А відкиж я се маю знати? Говорите: вовк, воли, медвідь, а я стою як туман. Так чоґож той Вовк хоче?

Загонистий. Та хоче, щоб ви поручили мене.

Омелян. Я за вас? Алеж я вас не знаю! Перший раз вас бачу. То як я можу знати, хто ви і який ви?

Товкач. Ні, пане навчителю! На кума Семка можете спустити ся. Я за них ручу.

Омелян. Ви ручите? А ви хто такий? Я вас також не знаю.

Товкач. Та я Ілько Товкач, ваш близький сусід.

Омелян. Ви Товкач? Може той самий, що мав мені порядок робити в школі?

Товкач (*радісно*). А той, той!

Омелян. І маєте ви сумліне? Війт вам каже, а ви ані ду-ду!

Товкач (*смів ся*). Е, пане навчителю! Що то говорити? Війт мені каже! Або то я війтів слуга? Як схочу, то буду робити, а ні, то війт мене не всилує. У нас по сусідськи. Які ви будете для нас, такі ми для вас. Зробіте ви нам вигоду, то ми вам і дві зробимо.

Омелян. Але я не хочу вашої вигоди. Дайте мені то, що мені належить ся. А не схочете, то я буду шукати інших способів. Ну, скажіть по правді, чому ви доси не приходили?

Товкач (*шкробав ся в голову*). Та чому не

приходив? Так випало, що не приходив. Не було коли.

Омелян. Ні, неправду говорите. Я вас часто видав, як ви сиділи на подвір'ю або над рікою. Ну, признайте ся: вїйт вам не казав?

Товкач (живо). Вїйт? Ні! Ховай Боже!

Омелян. Ну, то хтось инший?

Товкач (шкробає ся в голову). А не скажете нікому? Ну, то вам скажу. Вовк не казав. (Конфідентно) Бо треба вам знати, пане навчителю, що Вовк у нас у селі найстарша особа. Чи то вїйт, чи палямар, чи хто будь, усї його слухають. О, бо то сила! Він що хоче, то зробить. Кажуть, що він три хованці має.

Омелян. І він отсе післав вас до мене?

Загонистий. А я, так.

Омелян. Щоб я за вас поруку йому дав?

Загонистий. За мене, пане навчителю.

Омелян. Гм! То диво! Що се може значити?

Товкач. Не знаємо.

Омелян. Аджеж я анї вас не знаю, анї його. У мене маєтку нема, то щож моя порука варта? І інтересу вашого зовсім не розумію. То щож се все за комедія?

Товкач. Або я знаю? Знаю тільки, що нам виразно сказав: „Ідїть до нового навчителя! Як він з вами разом дасть свою поруку, то я вам бички дам.“

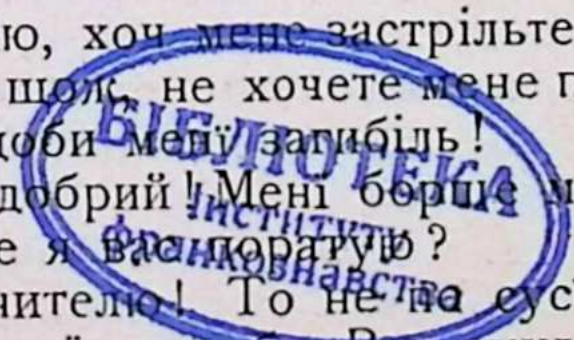
Омелян. Не розумію, хоч мене застрільте.

Загонистий. Так щож, не хочете мене поратувати? Аджеж без худоби менї загибїль!

Омелян. Чоловіче добрий! Менї борще між вами загибїль буде. Як же я вас поратую?

Товкач. Пане навчителю! То не на сусідськи! Не відмовляйте нам тої просьби. Вовк мудра голова. Вже як йому вашої поруки треба, то видно, що треба. А як нам сего відмовите, то не буде вам житя в селі.

13-1079

Омелян. Люди! Ну, нате, зідже мене живцем, але не жадайте від мене чогось такого, чого я зовсім не розумію. Хто знає, може то якийсь циганство? Вовк, воли, медвідь, порука... Тьфу! Знаєте що? Підіть ви до Вовка і кажіть йому, най сам прийде до мене. Може я з ним якось ліпше розмовлю ся.

Загонистий. Е, знов ходи! Знов лазь! Ще хто знає, чи Вовк схоче прийти до вас?

Омелян. Ну, то я інакше нічого для вас не можу зробити. На сліпо в ваші інтереси влазити не думаю.

Товкач. Та ні, куме! Їх правда. Ходімо до Вовка. Не бійте ся, він прийде! В ласці божій, пане навчителю! (*Відходять*)

Я в а с е м а.

Омелян (*знов бере ся рубати*) Юлія (*в вікні*)

Юлія. Пішли вже ті люди?

Омелян. Пішли.

Юлія. Та чого хотіли?

Омелян. А дідько їх знає, чого! Слухав їх, слухав і нічого не розумів. Вовк, воли, медвідь, пять двадцять, порука — а гій на вас! Одно тільки я зрозумів, що тут у селі є жид Вольф — усему селу голова, і що той Вольф скаже, то всі й роблять. Знаєш, один із тих людей, то той Товкач, що мав нам услугувати.

Юлія. І спокійнісенько дивив ся, як ти дрова рубаєш.

Омелян. Предобродушно признав ся мені, що се той самий Вовк чи Вольф не казав йому йти до нас. А тепер той Вовк підслав їх, щоб я йому ручив за якісь воли чи бики чи за медведя, чи за що — сам не знаю.

Юлія. Ну, то пропадемо ми тут. Уже як Жид

на нас розставляє свої сіти, то пропадемо. Краще втікаймо завчасу!

Омелян. Ну, втікаймо! Хто знає, чи є чого втікати? Може сей Вовк не такий страшний. Я післав тих людей до нього, щоб йому переказали, що хочу з ним самим розмовити ся.

Юлія. Он мабуть він іде! А як же, завертає до нас. Чи вийти й мені до розмови?

Омелян. Ні Юлечко. Дай спокій! Моглабись попусувати.

Юлія. Як гадаєш. Ну, то подай мені тих паптиків, що ти нарубав. Буду розпалювати. Вже далі полудне, а ми й не снідали. *(Омелян подає їй у вікно оберемок полін, вона щезає в хаті).*

Я в а о с ь м а.

Омелян, Вольф.

Вольф *(зупиняє ся на серед подвір'я)*

Омелян *(підходить до нього і глядить ништяючими очима)* З ким маю — — ?

Вольф *(поважно)* Маєте честь говорити з Вольфом Зільберглянцом, тутешнім арендарем і підприємцем. Я не є простий Жид. Я з ружне панство інтерес проваджу і всюди мені честь дають.

Омелян. Я вам, пане Вольф, чести не уймаю. Може позволите близше, ось тут на ганок, у холод. Прошу, сідайте! *(Вольф входить на ганок і сідає на лавці).* Я чув, що ви тут у селі маєте великий вплив.

Вольф. Ну, щож. Люди мене знають—вірять мені. Я їм вигоду роблю, то й вони мене слухають.

Омелян. Даруйте, пане Вольф, що я казав вас просити до себе. Ви тут прислали до мене людей. Щось вони міні плели таке — за воли, за мед-

веді, за поруку, що я ані дрібки не зрозумів. Може будете ласкаві вяснити, о що ходить?

Вольф. Видно, що ви ще не знаєте наших інтересів. Ну, добре. То так було. Той чоловік, Семко Загонистий, — так собі, п'яничка! — держав мої дві пари биків.

Омелян. Як то держав?

Вольф. Та так держав. Я купив малі, річняки, а він узяв на вигодовок. Мав вигодувати, по трьох роках ми мали їх продати і зиском поділити ся.

Омелян. Ага! Ну, щож далі?

Вольф. Ну, торік пара пропала. Каже: медвідь побив. Може й побив, то мене не обходить.

Омелян. Вас не обходить?

Вольф. Ні. Угода така: що пропаде, то його.

Омелян. То ніби: ваш тільки зиск, а страга тільки його.

Вольф. Так, так, так! Ну, слухайтеж! Другу пару ми продали за пять двадцять.

Омелян. За 25 ринських пару волів?

Вольф. Ну, так! За 125.

Омелян. Ага, за 125! Так же й говоріть.

Вольф. Ну, то й тамта пара була би стількож варта. То я собі 62 срібла з тої пари стягнув, а 62 заінтабулював на його ґрунті.

Омелян. А багато в нього ґрунту?

Вольф. Та де там багато! Всього з десять моргів буде, тай то по горах. Корчі, ялівці. Ну, а тепер він приходить до мене, щоб я зн вдав йому дві пари бичків.

Омелян. Знов на такий самий вигодовок?

Вольф. Так, так.

Омелян. Тепер розумію! А ви не хочете йому повірити?

Вольф. Таки ні.

Омелян. Не маєте певности.

Вольф. Не маю.

Омелян. Жадаєте поруки.

Вольф. Жадаю.

Омельян. Ну, пане Вольф. Тепер я міг би без дальшої розмови взяти вас за отсей ваш атласовий ковнір і викинути за ворота, але на перший раз сего не зроблю, а тільки кажу вам словами: геть мені відси! І не смійте мені тут показувати ся!

Вольф (*зриває ся*) Що, що, що? Ти до мене смієш так говорити?

Омельян. Такому тикай, як єсь сам, а не мені, розумієш? Марш мені звідси!

Вольф. Коли мені не хоче ся! Овва, що мені за пан! Кікімун!

Омельян (*хапає за сокиру*) Жиде, не доводи мене до стеклости! Вступи ся, бо нежите твое і моє! (*Вольф тремтить і звільна, в задгузь цофає ся, паде зі сходів і опісля бігцем утікає зі сцени*)

Вольф (*за сценою*) Чекай, чекай! Ти розбійник! Ти опришок! Я тебе навчу!

Я в а д в я т а.

Омельян (*з сокирою*), зі школи вибігає Юлія, з противного боку входить

Хоростіль, з клунком на плечах, у полотнянім плаци і брилї, через плечі перевішена пушка ботанїчна.

Юлія. Омельку! Що се ти? Де Жид? (*Побачивши Хоростїля, радісно*) Ах! чи бачиш, що за гість до нас

Омельян. Господи! Та се Іван! (*біжить против нього, обнимають ся і цілують ся, потім Хоростїль входить на ганок і горячо цілує руку Юлії*).

Хоростіль. Здорові були! Та поздоровляю на новій посадї!

Омельян і Юлія. Спасибі! Спасибі!

Хоростіль. Я, як бачите, ще по своїй

природничій екскурсії волочу ся. Тільки випадком у одного знайомого довідав ся, що вас із Лепехова взяли і перенесли сюди. І так зрадїв, довідавши ся!

Юлія (*віддувши губки*) Було чого радїти! Видно, що дуже вам наше сусїдство в Лепехові навкучило.

Хоростїль. Ай панно Юлїє! Які ви недобрї! Зараз он куди підхапуєте. Я зрадїв того, що менї через отсе село дорога лежала до моєї Кременівки. Але коли погадав, що ми вже з вами не сусїди, що від Кременівки до нас цїлих десять миль, то аж заплакав, бігме заплакав.

Омельян. Міг бись, брате, ще й над нашою долею заплакати. Знаєш, я думаю, що нам тут прийде ся пропасти. Зовсїм дике село і дикі люди.

Хоростїль. Чув я дещо про них, тай загалом шляючи ся що вакацій по горах знаю троха сей наїд. І дуже вас жалую. Не такого тут треба чоловіка, як ти, Омельку, от що я тобі скажу.

Юлія. А я гадала, що ми з вами вже й не побачимо ся. Так нас раптовно перенесли, не було навіть коли розвідати ся, де ви обертаєте ся. Я тільки пару слів написала і в переїзді через ваше село лишила у тої баби, що школи пильнує.

Хоростїль. Які ви добрі! Значить, ви тямили про мене! Ну, та се ви хиба не знаючи мене могли думати, що ніколи не побачимо ся.

Юлія. Ай Господи! Та що се я! Гїсть з дороги прийшов, брат ще доси без сніданя — знаєте, у нас таке, що нема кому й дров раз урубати! Сам пан учитель мусїв рубати. Але я зараз! (*біжить у двері, зараз вертає*). Ага, а може схочете тут на ганку сніданє пити?

Омельян. Щож, се можна.

Юлія. Ну, то ходи, винеси столик! Сїдайте,

пане Іване! *(Омельян і Юлія виносять столик і пару крісел, Юлія накриває столик скатертю, приносить філїжанки і наливає каву)*. Прошу! Тільки за булки вибачайте! Не напекли.

Хоростіль. Певно Цигани лопату вкрали?

Юлія. То то є, що вкрали! Та прошу брати хліба! І масла! Се ще наше лепехівське.

Хоростіль. Ну, а ви пані? Та сідайте й ви з нами!

Юлія. *(наливає й собі)*. А ви думали, що як? Не бійте ся, я також парою не жию. *(Сідає коло брата, проти Хоростїля, всі пють каву, хвиля мовчанки)*.

Хоростіль. Ну, а тепер розкажи мені братчику, що се у тебе за історія була з Жидом? Власне вхожу на твоє подвірє, а проти мене Жид мов із праці летить ледво хлипає зо страху. А ти за ним із сокирою!

Юлія. З сокирою! Омелько з сокирою! Господи, се мабуть кінець світа буде.

Омельян. Не можете собі представити, що тут за відносини. Я б і в сні такого не прибаг. Адже подумай собі — —

Ява, десята.

Ті самі, Вїйт, Товкач, Загонистий.

Вїйт *(звільна, але рішучо наближався і став перед самим ганком у ірїзній позї)*. Пане навчителю, а то що таке?

Омельян. Яке що?

Вїйт. Як ви сміли образити нашого арендаря і радного громадського?

Омельян. То той Вовк у вас радний у громаді?

Війт *(кінчить)*. І презуса місцевої ради шкільної?

Омелян. То він мій начальник? Бігме, я не знав! Я гадав що він простий собі вовк.

Війт. Але я вас питаю, пане заволоко, як ви смієте ображати такого чоловіка? Чи вас на то сюди прислали?

Омелян *(встає звільна, силує ся бути спокійним)*. Пане начальнику! Тут на тім обійстю я господар і ображати себе не позволю. А коли ваш пан вовк чує себе ображеним, то най мене подає до суду і най скаже, за що я його образив? А ви до того не маєте права мішати ся.

Війт. Я не маю права? Зараз побачимо, чи маю право? А будьте ласкаві, скажіть мені, що се тут за гість у вас?

Омелян. То моя річ, а не ваша. Не бійте ся, я знаю приписи мельдункові. Як буде час, то вам його замельдую, а поки ні, то не маєте права мене самі питати.

Війт *(здержує свою лютість)*. Чи так? Ну, зараз ми то будемо бачити. *(Відводить Товкача на бік і шепче йому щось до уха)*.

Загонистий *(входить на ганок)*. То так, пане! Такі ви добрі! Так мене хочете поратувати?

Омелян. Алеж чоловіче божий! Жид вас хоче зі шкіри обдерти оциганити, а я маю ще своєю порукою мішати ся в тоту погану справу? Аджеж тут видима річ, що Жид хоче мене в лапку зловити, аби мати мене в руках.

Загонистий. Але я через вас пропаду без худоби! То вам се нічого, га? Небіжчик пан навчигіль ручив за нас, а ви не хочете! *(Тимчасом Війт і Товкач входять також на ганок. Юлія неспокоїна встає від столика і стає при дверях. Хоростіль сидить спокійно, їблячи цигаро)*.

Війт (*стає перед Хоростілем*). Ви пане хто такий?

Хоростіль (*спокійно*). Називаю ся Іван Хоростіль.

Війт. Хоростіль! Хоростіль! Хоростіль може встати, коли з начальником говорить.

Хоростіль. Хоростіль устає тільки перед такими, що того гідні.

Війт (*флегматично*). Куме Ільку! А підійміть но того пана, щоби знав морес!

Товкач (*наближає ся до Хоростіля*)

Хоростіль (*відтручує його*) Геть від мене!

Війт. Так? А будьте ласкаві сказати нам, хто ви такий?

Хоростіль. Коли мені не хоче ся.

Війт. Так? То власти громадській так відповідаєте?

Хоростіль. Не власти, а напасникам, що мене без даня рації чіпають ся.

Омелян. Пане начальнику, знайте, я вам сего плазом не пущу! Не маєте права мого гостя в моім домі напастувати.

Війт. Вже я буду бачити, чи маю право чині. Але вам насамперед покажу, чи ви маєте право приймати у себе бунтівника, сициліста та шпіга московського.

Юлія. Ой Господи! От тобі й на!

Хоростіль. Не бійте ся, пані! Будьте спокійні і смійте ся з сеї дурної бесіди!

Війт (*кричить*). Я вам покажу, чия тут дурна бесіда! Покажи мені пас! Маєш пас?

Хоростіль (*показує ему фігу*).

Війт. Так ти без паса? А! добре! Люди вяжіть його!

Омелян (*заслонює його*). Пане начальнику! Чи ви вдуріли? Що се ви робите?

Загонистий (*відпихав його*) На бік! Ми з вами тепер не так поговоримо!

Хоростіль. *(сидить і курить)*. Омельку, спокій ся! Хотите паса, пане начальнику? Я вам зараз покажу *(Схапує ся живо і заступає вихід ганку)*. Омельку, стань у дверех! *(видобуває з ботанічної пушки величезного вужа)*. Ось вам мій пас!

Війт *(цофав ся переляканий, люди теж)*. Ой Господи! Чарівник!

Товкач. Гадина! Матінко, яка страшенна!

Загонистий. Пек, пек! Оссина їй *(ховає ся за Товкача)*.

Хоростіль *(наближав ся з вужем до війта)*. Хотите? Хотите? Придивіть ся! *(Війт цофав ся аж до дверей, у котрих стоять Омелян і Юлія)*. Знаєте тепер, хто я?

Війт. Ой паночку! Змилуйте ся! Дамо вам спокій, не губіть нас!

Хоростіль. Дасте мені спокій? Хиба я вас бою ся? Ви мене питайте, чи я вам дам спокій? Хотите, я тільки раз свисну, то будете таких пасів мати повну хату, комору й обору.

Війт. Ой Господи! Панчику любий! Що хочете дамо вам, тільки нам того не робіть!

Хоростіль. Ні, я вас мушу навчити розуму, як з людьми обходити ся! Вас і отих ваших чесних сусідів.

Товкач і Загонистий. Ой, ой, ой! *(Всі три вискакують із ганку в бік і тікають)*.

Ява одинацята.

Омелян, Юлія, Хоростіль.

Хоростіль *(сміє ся)*. Ха, ха, ха! А то драпцює! Пане начальнику, гов!

Омелян. Іване, бій ся Бога! Що ти наробив?

Хоростіль. Нічогісінько! Анїгадки немай!

Омелян. Алеж він зараз скличе всю громаду, і тебе тут палками вбють як чарівника.

Хоростіль. Не бій ся! І не покажуться.

Омелян. Може би самі не посміли, але Жид їх підбунтує.

Хоростіль. Та не лякай ся ти за мене. Аджеж я не дурний на них чекати. Я й так спішу ся, то й зараз собі піду. Дороги по тих горах я знаю добре, ніхто мене не догонить. А як би до тебе чіпали ся, то навіть не признавай ся, що мене знаєш. Скажи що перший раз мене бачив.

Юлія. То ви хотіли б уже йти від нас?

Хоростіль. Га, що робити! І рад би лишити ся, та годі. Обовязок.

Омелян. Слухай Іване! Адже тобі дорога через Турку.

Хоростіль. Так.

Омелян. То можна через тебе передати деякі письма на пошту?

Хоростіль. І овшім.

Омелян. Адже знаєш? Як я сказав війгови, що подам на кару тих, чиї діти до школи не ходять, то він відповів мені спокійнісенько: „А я жадного вашого письма на пошту не передам“.

Хоростіль. Вали на нього скаргу! Родичів подавай на кару! Не даруй анї крихітки! Покажи їм свою енергію. Ставлять ся вони до тебе, постав ся й ти до них! Як вони змякнуть, тоді й ти можеш.

Юлія. Добре вам так говорити! Ви. здоров сильний, а брат що проти вас? хрущ.

Омелян. Так слухай же, брате! Зажди ще тут хвильку. Я зараз усе приладжу. Спис дітїй у мене вже готов. А решту я за мінуточку...

Хоростіль. Добре, добре. (Омелян відходить у школу).

Ява дванацята.

Юлія, Хоростіль.

Юлія. Ну, тай відважний ви чоловік! Знаєте, як вас оті Бойки обступили, я гадала, що так і кинуться на вас, задусять...

Хоростіль. Ну, се не така легка річ мене задусити.

Юлія. Не можете собі представити, як я бояла ся за вас і за брата. Знаєте, я вже так надумала: як скоро вони схочуть котрому з вас що злого зробити — хоплю за сокиру і валю першого ліпшого по голові.

Хоростіль. Ну, тай рішучі ж ви, панно Юліє!

Юлія. А мій бідний брат хорий, безсильний, згризений... Знаєте, він часами кровю плює, тільки таїть ся з тим від мене.

Хоростіль. Не для нього учительський хліб! Не для нього се місце!

Юлія. Знаєте, я не раз бою ся, щоби з ним щось злого не зробило ся. Аджеж отсе осьмий раз його переносять. І як би за які небудь непорядки або провини! Та де там! Учитель він прекрасний, усюди похвальні свідоцтва мав, люди були з нього задоволені. Так щож, усе винаходять у нього щось „політичне“! В однім місці вїйтові шахрайства відкрив, у другім з сільськими лихварями задер ся, в третім читальню заложив, у четвертім касу позичкову до порядку допровадив — отсе й були його гріхи. І все найшли ся темні духи, що за такі речі його вигризли з села.

Хоростіль. Думаю, що й тут він не по-довжить. Самі бачите, що тут темні духи сидять як у Бога за дверми. Тут їх цілі стада, цілі леґіони. Ой, не Омелька тут потрібно!

Юлія. От такому сильному та енергічному та дотепному як ви — —

Хоростіль. Ах, і не говоріть мені! І мені се вчительство давно вже вухами лле ся! Та правду кажучи, я давно б його покинув — адже у мене по батькови є свій ґрунт і хата, господарство таке, що можна жити. А при тім, знаєте, я з третього року прав пішов на вчительство. Тоді мені параграфи вухами ляляли ся; думалось, що відітхну після них у чистій атмосфері педагогії та праці позиточної для загалу. А нині стидно й признати ся, іноді по просту тужу за параграфами, за університетом. Та дві річи держали мене доси.

Юлія. А то які?

Хоростіль. Одна — людська біда. Став чоловік тим учителем, і зараз як та верба мусів пустити коріне. Сей приходять за порадою, і другий і десятый. Тому напиши, сему розповідж, з тамтим піди до пана, з іншим до війта, а то й до староства і до уряду податкового і до лікаря. І як раз чоловік у все те втягне ся, то потому й вилізти годі.

Юлія. Се справді таке діло, що зятягає чоловіка в себе, немов вир у ріці. Я не вам пара — що я можу і що я знаю! А як живеш отак у селі і познайомиш ся з жінками та двічатами, то ні відси ні відти стілько набереть ся ріжного діла, що аж голова тріщить. Тут шити вчиш, там варити вчиш, тут у слабости допоможеш, там хоч словом потішиш або з власної мізерії чим будь поратуєш... І бідуєш отак рік або два в селі, мов на терню, а виїзджаючи плачеш мов би рідню прощала.

Хоростіль. Ну, а друга причина, що мене доси держала при вчительстві, тепер уже мабуть не буде держати.

Юлія. Ов, а се що за причина?

Хоростіль. Ваше сусідство. Як учитель я міг бувати у вас говорити з вами...

Юлія. Се моглиб і не бувши вчителем.

Хоростіль. Я знаю, що ви і ваш брат не малиб нічого проти того, але інші! Але власти!

Юлія. А я й не знала, що вам наше сусідство таку пакість чинило, приковувало вас до вчительської тачки.

Хоростіль. Не говоріть сего, панно Юліє! Але коли я довідав ся, що вас перенесено... Ех, та що буду про се говорити? Хиба ви не знаєте, як я вас люблю?

Юлія. Пане Хоростіль! Я вас просила не говорити більше про се! Я вам казала, що і я вас... що після брата ви для мене найсимпатичніший чоловік...

Хоростіль. І чомуж би вам у такім разі не вислухати мене? Чомуб не бути вам моєю? Я покинув би вчительство, пішов би на університет.. Я скінчив би ті права, став би адвокатом, а потім осів би у себе на селі, на ґрунті, і провадив би хлопські справи, воював би з хлопською кривдою.

Юлія. Се дуже гарні думки, і я не знаю, чомуб вам їх і без мене не виконати.

Хоростіль. Бачите, бракує мені когось, хтоб мене піддержав, додав мені духа. Чоловік троха лінивий. Вас мені бракує, Юліє. Як прийду до дому, як погляну в свої чотири пусті кути, то так мені від разу, мов би хто крила обскуб. Так і пропадають усі мої наміри...

Юлія. Дуже мені вас жаль, пане Хоростіль, але вірте мені... не вжеж ви думаєте, що я моглаб чим будь допомогти вам?

Хоростіль. Ах, пані! Сам ваш вид, сам ваш голос додає мені енергії, смілости й відваги. Отак собі подумати, щоб така розумна, енергічна, щира людина була моєю товаришкою в житю — Господи! Та в мені аж дух захопує на саму думку про таке щастє.

Юлія. Ей, пане! Поетизуєте занадто. Тво-

рите собі в фантазії чудові образи, любите ті образи, впиваєте ся ними, а потому, коли маєте при собі живу людину з її хибами, приходить розчароване, приходить розлад між ідеалом і дійсністю — і готове нещасте. Вірте мені! Я дуже добре знаю сама себе і свої хиби. Що я? Проста, мало освічена дівчина. І чим я зможу бути для вас?... Ах пане, як би ви знали... (плаче).

Хоростіль (бере її за руку). Що ви, панно Юліє? Що вам?

Юлія (не віднимаючи руки). Як би знали, яким жалем наповняють мене ваші горячі слова! Як рвуть мою душу, показуючи, як мало я придатна на те, щоб бути вам такою дружиною, якої вам хоче ся, якої вам треба і якої ви справді стоїте!

Хоростіль. Ну, пані! Се вже, їй Богу, з вашого боку пересадна скромність. Не бійте ся, я не такий ідеаліст, за якого ви мене вважаєте.

Юлія. А коли ви не такий ідеаліст, то як же се ви не можете на хвилину ввійти в моє положене? Аджеж бачите самі, у мене брат бідний, безпомічний, слабовитий... без моєї помочи йому зовсім пропадати. Правда, гріх бим мала кажучи, що він хоче мене спиняти при собі. Противно. Та всеж таки подумайте він одинока людина близька мені на світі. Для нього мені й праця не страшна і нужда й горе й турботи. Виходячи за муж прийде ся покинути його. Боюсь подумати, що з ним тоді буде. Ну, а коли й за мужем щастя не знайду, коли сумліне що хвиля буде мені шептати, що я поступила легкокомисно — ні, сама думка про таке жите моглаб мене вбити!

Хоростіль. А я думав усе таки, що пані за той рік нашого сусідованя по троха пізнали мене... що про легкокомисне рішене з вашого боку не може бути й мови.

Юлія. Щож, пізнала! Та самі бачите, що

мала рацію, не можучи доси рішити ся. Хибаж ви самі перед хвилею не признали ся, що вам брак ініціятиви, що ви троха лїнивi? Правда, ви скажете тепер, що вам бракує піддержки, але потому можете сказати: жінка мені заваджає... Як не одно, то друге.

Хоростіль. Алеж ви остро судите, пані!

Юлія. Та скажіть, чи не маю рації?

Хоростіль. (*понуривити голову*). Так значить нема для мене ніякої надії?

Юлія (*зриває цвіт фасолі і бє його по голові*). От тобі й лицар! Зараз голову понурив і починає трагічним тоном! (*передразнюючи гробовий тон*). Нема для вас надії! Ідїть у манастир! (*Роголо*). Слухайте, пане Хоростіль, що я вам скажу. Здобудьте ся на енергію! Кидайте вчительство, їдьте до Львова, кінчіть університет, а потім — —

Хоростіль. (*випростуваний*). Потім — —

Юлія. Ну, що потім? Потім робіть адвокатські чи які там екзамени, реалізуйте свої ідеали —

Хоростіль. А ви?

Юлія. Я? Щож я? Я на університет з вами не піду.

Хоростіль. Але будете ждати на мене?

Юлія. Здаєть ся, не втікаю нікуди.

Хоростіль. Але можна до вас потім зголосити ся?

Юлія. До нас зголошуйте ся що вакацій, ми гостям усе будемо раді.

Хоростіль. Ех, пані, не хочете мене розуміти...

Юлія. Ех, пане, занадто далеко ви своїм розумом забігаєте. Буде з вас і того, що доси сказала. Он брат іде.

Ява тринадцята.

Ті самі і Омелян

Омелян (з запечатаною ковертою в руці) Отсе, друже мій, даси на пошту. То виказ дітий. А зі скаргою на вїйта, знаєш, я роздумав. Бог з ним! Не буду задирати ся. Хто знає, чи така скарга мені самому б і більше не пошкодила.

Хоростіль. Га, як собі міркуєш. А знаєш, я там у Турці знайомий де з ким із урядників. Можна їм про твою біду розповісти?

Омелян. О, се инше діло! Розповідж! Коли такий один урядник, хоч би дрібний, нашому вїйтові ~~чоло~~ чола натуркає, то се зовсім инакше має значєнє, як моя скарга.

Хоростіль (сховавши письмо) Ну, а тепер, друже мій, бувай здоров!

Омелян (цїлує ся з ним) Дуже жаль, що не можеш у нас довше лишити ся... А не забудь за письмо!

Хоростіль (стискає руку Юлії) І ви панї будьте здорові! Чого вам більше бажати? Щоб ваша рішучість і енергія не покидали вас ніколи!

Юлія. А напишіть нам, як вам живе ся. Нам тут у тій пустині кожде слово з поза тих гір буде за малину.

Омелян. А кудиж думаєш іти?

Хоростіль. Отсюди твоїм огородом, та через потік та стежкою просто у верх. То ніхто в селї й не побачить, куди я пішов. Ну, здорово оставайте ся! (Бере плащ і пушку на себе, бриль на голову і кланяючися виходить. Юлія, сперта на ганок, глядить довго за ним).

Заслона спадає.

ДІЯ ДРУГА.

Шкільна саля. Лавки, таблиця, стіл, крісло, на столі глобус, на стінах мапи і малюнки звірів та риб. У куті в глибині сцени піч. Три вікна і двері повідчиняні.

Ява перша.

Пасічна, потім Юлія

Пасічна. *(замітає школу плачучи і час від часу втирає сльози).*

Юлія *(з шитєм входить)*. Ой Господи! Що тут пороху! Яка тут задуха! А ви жіночко чого плачете?

Пасічна *(неохітно)*. Та так, своєї біди плачу.

Юлія. Щож вам за біда?

Пасічна. Ет! що то pomoже говорити!

Юлія. А хіба що зашкодить? Ану скажіть!

Пасічна. *(втираючи сльози)*. Та бачите! Вигнали мене нині, ніби то на шельварок, тай казали сюди йти.

Юлія. А вам хіба не належало ся йти на шельварок?

Пасічна. Та чому би ні? Належало ся. Аджеж Богу дякувати газдівство, хоч невеличке, а є.

Юлія. Ну, то може тратите собі пильну роботу?

Пасічна. Та ні! Яка там у нас тепер пильна робота? Вівсик у горах ще не достиг, то нема що жати.

Юлія. Ну, то може діти дрібні маєте, та мусіли їх самих лишити?

Пасічна. Е, ні! Діти у мене вже, Богу дякувати, підхопили ся. Найстарша дочка вже за мужем, а наймолодший хлопець воли пасе.

Юлія. Ну, то якаж вам біда, що так гірко плачете?

Пасічна. Та не знаю, панечко, як вам і сказати. Стидно мені дуже.

Юлія. Та чого вам стидно?

Пасічна. Ну, тадже я газдиня, з роду з віку в такім не була.

Юлія. В якім такім? Хати не замітали?

Пасічна. Е, я не про теє.

Юлія. Води не носили?

Пасічна. Ні, панечко! Роботи мені не стидно. А ось того стидно, що тепер усе село на сміх мене підійме.

Юлія. На сміх? А то за що?

Пасічна. Скажуть: жидівська помивачка.

Юлія. Жидівська?

Пасічна. Адже ж ви — не против вас кажучи — Жиди?

Юлія. Що се ви? Хто вам се сказав?

Пасічна. Ну, та вїйт сказав. І Вовк потвердив.

Юлія. Та смійте ся з того, жінко! Ми з братом такіж Русини і христіяне, як і ви.

Пасічна. То се ваш брат, пан навчитіль ніби? А то казали, що ви з ним на віру жиєте.

Юлія. Господи! І чого ті люди на нас завзяли ся? Ще далі розголосять, що ми вам холеру або яку иншу хоробу до села принесли. А ви бідні аж розплакали ся!

Пасічна. Ну, та як же не плакати? Вигнали мене ніби на шельварок, а потому кажуть: „Ну Марино, доси ти була порядна газдиня, а від нині будеш у нас за жидівську помивачку. Маємо в

школі нового навчителя — Жиди бородатого, що жиє на віру з якоюсь панею, а тебе громада визначила, щоби ти їм услуговувала“. Як я се вчула, то мало не зомліла, а далі як не кину ся вїйтові в ноги, як не зачну голосити та плакати, та благати, аби не робив з мене публіки... Та де там, навіть слухати не хотїв. Мусиш іти тай мусиш! І скажітеж самі, як я не мала плакати?

Юлія (*зворушена сханує ся з крісла*). Ні! Сего так не можна пустити! Не досить, що нас на всі боки кривдять, ще оббрїхують! (*кличе в вікно*). Мільку, гей Мільку! А ходи лишень сюди!

Ява друга.

Ті самі і Омелян.

Омелян (*кладе паличку і капелюх на столі*). Добрий день, сестричко! Але то я чудесно пройшов ся! Яке тут повітре! Яка вода! Чудо тай годі! Я ледво опер ся покусї, щоб не скупати ся.

Юлія. А які тут люде! Навіть думкою не прибагнеш.

Омелян. Ну, що? Знов якась нова пакість?

Юлія. Таже ось жінка прийшла рано до услуги. Води принесла, попрятала, почистила дещо, тай пішла ось тут школу замести. Входжу сюди, а вона плаче.

Пасїчна (*втираючи очи*). Таже так, паночку. В гіркий череп єм дурна плакала.

Омелян. Та чого?

Юлія. Вїйт і Жид наговорили їй, що ти Жид і що ми обое на віру жиємо. Ну, чи чував хто таке?

Омелян. Та вїйт мені вже вчора говорив, що я Жид. От темнота!

Юлія. Ні, Омельку. То не темнота, то під-

лота! Ти того не повинен дарувати. А головно, тут жидівська справка.

Пасічна. Ой певно, панечко, що жидівська. Жид у нас цілим селом трясе. Адже мого небіжчика хто вігнав до гробу, як не він? Адже ґазда був на все село, мав свого досить, ще й другому міг дати, не то щоби позичати мусів. Ні, підліз вражий Жид, візьміть тай візьміть гроші в позику, пятьсот срібла, чи що! Купуйте воли, вишасайте — і ваш зиск буде і мій. Не хотів небіжчик, не хотів, далі підкусила сотона. Купив щось пять пар бичків, пігнав у полонину на пашу. Не минуло й місяця, прибігає пастух з полонини: ого, нема наших бичків! Якись Венґерці всі пять пар украли. Ой бідонькож наша! Зібрав ся мій ґазда, пішов на Венґри, ходив щось дві неділі, ще своїх три пятки стратив, тай вернув з порожними руками. Прийшла осінь, Жид натискає: верніть мені гроші! Мусіли ми пів ґрунту продати на ті гроші. Як мій старий йому з кровавими сльозами ті гроші віддав, як вернув до дому, як став гризти ся та банувати та головою о стіну бити, то ще таки в осени розболів ся, а по Різдві й Богу душу віддав. А в селі люди й доси голосно говорять, що ті венґерські злодії з Вовком у спілці.

Омельян. Господи! Що тут дїє ся! І не вже нема ніякого способу, щоб тим безправностям кінець зробити?

Юлія. Ти, Омельку, мусиш до них узяти ся! Аджеж се остання річ! І за що вони на мене нечесть кидають? Коли ти своє даруєш, то я свого не дарую. Пішки піду у Турку, а завдам їх до суду.

Пасічна. Га! А ми мусимо все терпіти. І ніхто за нами на світочку божім не уїме ся. Ну, та розбалакалась я! Пора мені до дому. Як би вам ще чого треба, то кликніть через пліт, я ось тут, друга хата від вас, Марина Пасічна.

Юлія. Добре, добре. Ну, а не стидно вам уже?

Пасічна. Ой Господи! Та чого стидати ся? Коли ви хрещеної віри, та ще до того свої люди, руські, то я їй овшім. Послужу вам, чомуж би ні. Ну, будьте здоровенькі!

Юлія. Дай вам Боже здоровле. А так над вечір, як не будете мати що ліпшого робити, то навідайте ся до нас. Побесідуємо.

Пасічна. Та добре, добре! В ласці божій!
(Кланяється і відходить).

Ява третя.

Юлія, Омелян.

Юлія. Ні, Омельку! Ти не повинен їм сего плазом пустити!

Омелян *(ходить по школі)*. Добре, добре.

Юлія. Як тебе ображують і кривдять, то про мене, можеш їм дарувати, коли тобі се любо. Але моєї зневаги ти не смієш їм дарувати! Чуєш, не смієш!

Омелян. Добре, добре!

Юлія *(хапає його за плечі і зупиняє, говорить гнівно а кінчить плачем)*. Дерево ти, а не чоловік! Добре, добре! А я певна, що ти про щось инше думаєш! Навіть не слухаєш, що я говорю!

Омелян. Правда твоя! Я думав власне про тебе.

Юлія *(плачуци)*. Як би ти про мене думав, то инакше дбав би о мою честь, *(хлинає)* о мою добру славу!

Омелян. Слухай, Юлечко! Я чим раз сильнійше переконаю ся, що тобі тут годі жити.

Юлія. Яж се від першої хвилі казала.

Омелян. Що ти не привикла анї до тих сторін, анї до тих людей.

Юлія. І ніколи не привикну. І не дай Господи привикати!

Омелян. Що побут твій тут буде тільки мукою для тебе —

Юлія. І пекла не треба!

Омелян. І для мене.

Юлія. І для тебе? Так? Значить, тобі обридла моя присутність?

Омелян. От жіноча льогіка! Ні, сестричко, зовсім сего не хотїв сказати. Аджеж сама знаєш, що я без тебе не дав би собі ради. Але тут я за тебе мушу більше турбувати ся, більше гризти ся, ніж за себе. Без тебе я був би свобіднійший з сими людьми.

Юлія. О, певно! Дав би собі кіле на голові тесати!

Омелян. Не знаю вже, що я би зробив, але те знаю, що твій побут ось тут тяжить як камінь на моїм сумліню. І за яку кару тобі тут мучити ся? Свій вік молодий закопувати у тих горах?

Юлія (*бере його обома руками за плечі і глядить йому в очи*). Слухай Омельку, що се ти говориш?

Омелян. Правду говорю. Аджеж ти молода, здорова, тобі жите всміхає ся.. Можеш вийти за муж...

Юлія (*прудко*). Мовчи, мовчи! І не говори мені про се!

Омелян. Ні, Юлечко! Мушу говорити! Гріх би мені був, як би я із еґоїзму, для власної вигоди та став на перешкодї твому щастю. Адже я знаю, що Хоростіль тебе любить і що ти його любиш і тільки за для мене не хочеш іти за него за муж.

Юлія. Омельку! Коли мене хоч крихточку любиш, не згадуй мені про се ніколи! Чуєш? А то

я тебе покину. І за Хоростіля замож не піду. В манастир піду.

Омелян. Ні, сестричко! Се ти зовсім не мудро робиш. А я тобі раджу і навіть прошу тебе: не зважай на мене! Іди за поривом свого серця!

Юлія. Але моє серце власне каже мені бути при тобі.

Омелян. Ні, Юлечко, не дури сама себе! Серця не одуриш. Воно тягне тебе туди, де йому мило, а тут тебе держить тільки пересадне почуте обов'язку. І коли не послухаєш голосу серця — вір мені, сестричко, що й мені не допоможеш і своє жите занастаєш.

Юлія. А я тобі кажу крайнє слово: не смій мені про се говорити, бо я й слухати тебе не хочу, і за Хоростіля ані за нікого іншого не піду і тебе не покину і тут буду і не дам тебе кривдити і мусить по мойму бути, тай годі! (*Цілує його*).

Ява четверта.

Ті самі, Війт і Вольф.

Війт. Слава Сусу Христу. А красно, красно! Зараз видно, як брат із сестрою люблять ся.

Омелян. А вам яке діло до того?

Війт. Та ніяке. Нам і овшім. Але може пан шпектір буде мав о тім якесь слово сказати. Вже ми йому напишемо.

Омелян. І що ви йому напишете? Не бійте ся, пан інспектор знає, що се моя сестра. Я ні перед ким з сим не крию ся і нічого не маю стидати ся. Але ви скажіть мені, пане війте, відки ви смієте розпускати про мене і про мою сестру якісь небилиці?

Війт. Які небилиці?

Омелян. Що я Жид, що ми на віру жиємо...

Війт. Були вже такі, що нам доповіли.

Омелян. Затямтеж собі, хто вам того доповів, бо я вас ще нині до суду подам.

Війт. Подавайте, я не бою ся.

Омелян. Дуже добре. Я також не бою ся. А пан судія в Турці також знає добре і мене і мою сестру.

Війт. Може там дехто і мене знає. А в тім так нагло ви того до суду не подасте. А подасте тоді, коли мені схоче ся.

Омелян. Пане вийте, памятайте, що ось тут при свідках говорите! З такими річами не жартуйте.

Вольф. Я навіть не чув, що вони говорили. *(торгає вийта — тихо)* Дайте спокій!

Війт. А ми прийшли до пана навчителя з антересом.

Омелян. З яким?

Війт. А от перший антерес: як називав ся той ваш знайомий, що тут учора був?

Омелян. Знайомий? Хиба я казав, що він мій знайомий? Я його вчора перший раз бачив.

Війт. А оджеж ви казали, що то ваш гість.

Омелян. Ну так. Іде подорожний, просить ся до мене відпочити, то я його і вважаю за гостя.

Війт. Так? То ви навіть не знаєте як він називав ся?

Омелян. Я його не питав. А він вам на ваше питанє сам сказав своє імя.

Війт. Коли бо я забув.

Омелян. Я також.

Війт. То шкода. Ну, але чень ми то якось дійдемо. А другий наш антерес із тими дїтваками. Ми нині скликали громаду. Ніхто ані руш не хоче посилати дїтий до школи.

Омелян. То значить, що ви оба їм відрадили. Робіть, як знаєте. Я вже вчора через того подорожного подав виказ до староства до Турки.

Війт. Так! А бодай же вас!.. Ба та щож нам тепер робити?

Омелян. Моя рада така: пришліть на разі хоч кільканацятєро, щоб я міг школу розпочати.

Війт. А ми би инакше сказали. Таже ми знаємо, як то в світі йде. Ви також хочете жити. То ми вам від одної дитини по пять шісток та по чвертці збіжа дамо, а ви її зо спису вимажіть.

Омелян. Що? Ви на такі способи берете ся? Пане вийте, шаную вас яко власть громадську, а то б я вас зараз за такі слова за двері викинув.

Війт (*кланяє ся*) Та ви, пане навчителю, не гнівайте ся. В нас така була встанова за небіжчика. То ми гадаємо, що й ви того будете держати ся.

Омелян. І в думці собі того не покладайте. Хиба мене отут на місці вбєте, або з села виженете, а ні, то школа мусить бути і діти мусять ходити, так як приписано. Чужих звичаїв ані установ я ані знати не хочу.

Війт. Га, коли так, то добре. Най вам буде й так. Хочете з нами задирати ся, то ми вам також заграємо. Вже ми вам тут пришлемо дїтваків.

Омелян. Се найліпше зробите.

Війт. Ходімо, пане Вовк!

Вольф. Пане навчителю! Я ще словечко хотїв вам сказати. Будьте ласкаві, покажіть мені свої зуби.

Омелян. Що? що? що?

Вольф. Нічого, нічого! Я тільки хотїв побачити, чи моцні маєте зуби, чи потрафите мене згризти?

Омелян. Вас?

Вольф. А так. Я громадський чоловік! Хто з громадою задирає ся, той зо мною має діло. Я за громаду постою, а хто хоче громаді докучити, той мусить насамперед мене згризти. Але в вас, пане навчителю, слабї зуби, о, слабї зуби! Поломають с ! (*Відходить*).

Війт. Бувайте здорові! А не трудіть ся дзвонити. Я зараз сам задзвоню. (*Виходить — по хвили за сценою чути голос шкільного дзвінка*).

Я в а п я т а.

Ю л і я, О м е л я н.

О м е л я н (*радісно*). А що, Юлечко? Бачиш? Мої дикі Бойки починають по троха укоськувати ся.

Ю л і я. Зовсім того не бачу.

О м е л я н. Як то ні? Аджеж обіцяв дітий прислати до школи.

Ю л і я. Бою ся, що вони якусь нову пакість видумали. Не даром оба з Жидом прийшли.

О м е л я н. Ну, Жид — предсідатель місцевої ради шкільної.

Ю л і я. А ти хіба не бачив, як війт лукаво всміхав ся, говорячи, що пришле дівчаків?

О м е л я н. Не бачив. Та байдуже мені його усміхи. Нехай тільки дітий присилає.

Ю л і я. Добре, добре! Рада й я побачити тих дітий. Ах, здаєть ся, ось і вони! (*За сценою чути гуркіт кроків, голосні розмови та сміхи. В кінці до школи входить кільканацять парубків з дрючками, лубяними звитками, мазницями та дошками під пахами*).

Я в а ш е с т а.

Ю л і я, О м е л я н, П а р у б к и.

П а р у б к и (*гуртом*) Слава Сусу.

О м е л я н. Слава на віки.

1. П а р у б о к (*стає перед ним*). Ми тут до школи прийшли.

Омелян. А так, тут школа.

2. Парубок (показує дрючок) Ось мій оловець.

3. Парубок (показує луб). Ось мій папір.

4. Парубок (показує дошку) Ось моя книжка.

Омелян (стає перед ними). А се що знов таке? Напад? Розбій? Чи жарт собі з мене робите?

Парубки. Нас тати до школи прислали.

Омелян. Ідїть і скажіть своїм татам, най собі з таких жарту строять, як вони самі, а не з мене.

1. Парубок. Скажіть їм се самі, а ми до школи прийшли. Вчіть нас! (Сїдають у лавках).

Омелян. Геть відси! Виносіть ся!

Парубки. Овва! То ви такий учитель?

Омелян. Юлечко, іди геть відси. І я піду і замкну школу. Я їм покажу, як зо мною жартувати.

Парубки (заступають йому дорогу). Ні, ми вас не пустимо. Мусите нас учити! Хиба ми не дїтваки?

Омелян. Геть від мене! (Парубки шарпають ся з ним, один хопив за полу сурдута і роздер. Омелян розлючений виймає револьвер) Геть! Бо першому з вас у лоб стрілю!

Парубки. Ой братчики! Пістолет! (Тїкають хто дверима хто вікнами).

Я в а с е м а.

Омелян, Юлія.

Юлія. От тобі й школа! От тобі школярі! Ну, чи бачив хто таку публіку? Адже се по prostu розбій.

Омелян. Се жидівська справка, бачу се добре! Але на таких річах він може карк скрутити. Я їм сего не подарую!

Я в а о с ь м а .

Т і с а м і , Ж а н д а р м (в х о д и т ь) .

Ж а н д а р м . Д о б р и й д е н ь п а н с т в у !

О м е л я н . Д о б р о г о з д о р о в л я п а н у !

Ж а н д а р м . Ч и п а н у ч и т е л ь ?

О м е л я н . Т а к . М а ю ч е с т ь п р е д с т а в и т и с я .
Н о в и й у ч и т е л ь т у т е ш н і й О м е л я н Т к а ч . А с е м о я
с е с т р а .

Ж а н д а р м . О м е л я н Т к а ч . . . Т к а ч . . . Т к а ч . .
(П р и д и в л я є с я ї о м у) . З о д н и м Т к а ч е м я к о л и с ь х о -
д и в д о ш к о л и в Д р о г о б и ч і у В а с и л і я н . . .

О м е л я н (п р и д и в л я є с я ж а н д а р м о в и) А ! П а -
с л а в с ь к и й ! С т е ф а н е ! Н е в ж е с е т и ? (Ц і л у ю т ь с я)
Н у , н е н а д і я в с я т у т у т і й п у с т и н и н а й т и к о л и ш -
н ь о г о п р и я т е л я ! Т а с к а ж и , д е т и , ш о з т о б о ю ?

Ж а н д а р м . Т а б а ч и ш , п р и ж а н д а р м а х с л у -
ж у . Т а о с ь н е д а в н о м е н е т у т д о Б о р и н і з а п о с т е н -
ф і р е р а н а д а л и . А ш о ж у т е б е ч у в а т и ?

О м е л я н . Т а б а ч и ш , у ч и т е л ю ю . Г і р к е м о є
в ч и т е л ь о в а н є . З н а є ш , я к т о л а т и н с ь к а п р и п о в і д к а
к а ж е : Q u e m d i o d e r e , p a e d a g o g u m f e c e r e . Ч и м о -
ж е ш п о д у м а т и : о т с е в ж е о с ь м і м о ї п е р е н о с и н и
с ю д и ! А т у т с а м а п а т о к а !

Ж а н д а р м . Т а с к а ж и м е н і , ш о с е т у т у т е -
б е ? І д у д о р о г о ю , і б а ч у я к і с ь п а р у б к и в і к н а м и
в и с к а к у ю т ь з і ш к о л и , з д р ю ч к а м и ! Я а ж п е р е л я -
к а в с я , д у м а в , ш о р о з б і й я к и й . . .

О м е л я н . Т а ж е й с п р а в д і н е д а л е к о в і д т о г о
б у л о ! (П о к а з у є р о з д е р т и й с у р д у т) . А д и , б р а т і к у !
А д ж е ж к и н у л и с я н а м е н е . Т і л ь к о . я к п о б а ч и л и
р е в о л ь в е р , т о т о д і п о в т і к а л и .

Ж а н д а р м . А л е ч о г о ж в о н и х о т і л и ?

О м е л я н . П р е д с т а в с о б і , т у т е ш н і л ю д и а н і
р у ш н е х о ч у т ь д і т и й д о ш к о л и п о с и л а т и . Ш к о л а
в ж е ш о с ь д в а ц я т ь л і т у с е л і , а в о н и ї г і р ш е б о -
я т ь с я , я к л и х о г о . Ч у д е с а м е н і р о з п о в і д а ю т ь п р о

давнього вчителя, що для інспектора на показ із сусідніх сіл хлопців позичав.

Жандарм. Чув і я дещо троха про сі практики.

Омелян. Ну, знаєш. Я чоловік простий, на таких штуках не розумію ся. Зачав жадати, щоби сповнювали свій обовязок, а вони анї руш. Та ще люди може би й не упирали ся, але я підозріваю, що їх тут хтось бунтує.

Жандарм. Думаєш? А хтож би такий?

Омелян. Тут Жид є, вони його Вовком називають...

Жандарм. Ага, ага! Як то він називає ся? *(Заглядає до книжечки)*. Зільберглянц! О, се звісна фігура на всі гори! Я тут власне з ним нині маю невеличке діло. Так ти думаєш — —?

Омелян. Я думаю, що все се його справки. Йому добре з тим, що нарід темний. Представ собі, визискує тих бідних Бойків найбезстиднійшим способом і ще видає себе за їх добродія.

Жандарм. Се ти певно про ту худобу говориш, що на вигодовок дає.

Омелян. Я тільки вчора дізнав ся про сю штуку. Вухам своїм вірити не хотів. І ще яке диво. Присилає до мене чоловіка, котрий хоче у него взяти дві пари бичків на вигодовок, і каже, щоб я йому за того чоловіка ручив. Очевидно лапку на мене заставляє, втягає мене у свої лихварські справки, щоб опісля мати мене в руках.

Жандарм. Ну, і ти пристав?

Омелян. Пристав? Та я його мало за ковнір не викинув. І за те він на мене лютий. Зараз по селі вість пішла, що я Жид, що з сестрою на віру жию, чорт зна які дурниці! А нині оба з війтом сюди приходили і хотіли мене підкупити, щоб я вичеркував зо спису дітій обовязаних до школи. Я й на те не пристав, і ось вони мені наслали до школи парубків, тай ще в додатку мабуть підпоєних.

Юлія. Знаєте, пане, ми тут тільки четвертий день, але стільки гризоти зазнали, що й на рік би вистарчило. А після сего, що тепер стало ся, то я вже не знаю, що діяти. Адже вони нас убють, підпалять,...

Жандарм. Не бійте ся, пані! Чень то так зле не буде. Коби ми тільки дізнали ся, котрі то парубки були.

Омелян. Не знаю ані одного з них — перший раз їх бачив.

Жандарм. Я ще також недавно тут, мало кого знаю. Ну, але чень ми то якось помаленьку дійдемо. Вже ви будьте спокійні... *(За сценою чути гомін селян і стук кроків на ганку)*. Ого! Йдуть сюди! От се добре! Зараз усе вияснить ся. Тихо! *(бере шапку і карабін і ховає ся в лавку)*.

Ява девята.

Ті самі, Війт, Вольф, Товкач, Загонистий і ще кілька селян з палицями входять до школи.

Селяне. Що? Стріляти до наших дітей? А то по якому?

Вольф. Ні, того не можна дарувати! Адже він у саму голову мірив.

Війт. Пане навчителю! То ви так свій обовязок словняєте? Так дітей учите?

Омелян. Пане начальнику! При людях вам кажу, в кепські жарти собі зо мною заходите!

Війт. То я з вами жартую? Чекай! Щоб ти бачив, що я не жартую! Гей люди, звяжіть його і заведіть до арешту громадського! Завтра його як розбійника відставимо під варгою до Турки. *(Люди зближають ся до Омеляна)*.

Жандарм *(устає)*. Зараз! Помалу!

Всі (в переляку). Ой Господи! Шандар! (Задні кидають ся тікати).

Жандарм (зрізно). Стійте всі! Анї з місця! Хто там у сїнях? Ага, Федько Зазуля! (Записує). А ви як зовете ся?

Селянин Та пане шандар! Я нічого... Я прецінь...

Жандарм. Як зовете ся?

Селянин. Та Грицько Зазуля.

Жандарм (пише, до третього). А ви?

Селянин. Та я Микола Гуркало.

Жандарм. Чекайте! Я вам загуркаю! (Пише). А ви Товкач, вас знаю! Ви Загонистий — також знайомі.

Загонистий. Та я пана шандаря у Турку возив.

Жандарм. Добре, добре, але то вам нічого не поможе. (Пише). А ви також тут, пане вїйте? Та й ще як комендант тому нападови?

Вїйт. Та, пане шандар, то не є жаден напад. То ось пан навчитіль... Ну, хто таке прибаг — пістолетом дїтискам грозити.

Жандарм. То ви будете мені також ті байки розповідати? О, пане вїйте, кепсько буде з нами! Ви гадаєте, що я не бачив, які то дїтиска були? А хто пустив обмову про пана вчителя і його сестру?

Вїйт. Та яку обмову? Я про ніяку обмову не знаю.

Юлія. Так? То таку коротку пам'ять маєте? О, але я вам не подарую.

Жандарм. Най пані будуть спокійні. Вже я се візьму в свої руки. Вїйте, абисьте знали, що я ще нині подаю на вас рапорт до пана старости.

Вїйт (шкробає ся в голову). Га, щож робити? Як лепорт то лепорт. Але я тут нічого не инен.

Жандарм. Так? А хтож винен?

Війт. Сам пан навчитель винні. Від самого першого дня з громадою задирають ся, не по сусідськи собі поступають. Нині громада зібрала ся — ну, що урадили, то й зробило ся.

Юлія. Чуєш Мільку, чуєш? Не досить що тебе кривдять, що тобі грозять, що тобі пакости роблять, ще й на тебе всю вину звалюють!

Омелян. Ну, скажіть, як се я з громадою задираю ся? Що дітий кажу до школи посилати?

Війт. А во сусідам ось не хотіли прислуги зробити, поруки дати.

Омелян. То се моя провина, що я не пішов у лапку, поставлену мені от сим паном Вовком?

Вольф. Яку лапку? Що за лапку? Чого пан від мене хочуть?

Жандарм. А, і ви тут, пане Вольф? Вольф... як то вам? (*заглядає у книжечку*) Ага, Зільбергянц! Так собі у куточку скромненько стали, що я вас і не запримітив. Ну, що чувати?

Вольф. Гаразд, Богу дякувати.

Жандарм. Гаразд? Ну, дійсно! А що ви тут порабляєте?

Вольф. Я? У школі? Ни, яко презус місцевої ради шкільної — —

Жандарм. Ага, правда! Ви у нас просвітитель! Го, го, пан Вольф! Велика риба! Ну, пане Вольф, подайте мені руку!

Вольф (*подає руку*). A gut Jug!

Жандарм (*одною рукою стискає його руку, а другою виймає з торби кайдани і закладає йому на руку*).

Вольф (*шарпає руку*). Ай вай! Що пан роблять?

Жандарм. Нічого, нічого! Я так тільки. А покажіть но ще другу руку!

Вольф. Як то? Що то? Я нічого не вин .

За що мені пан такий стид роблять? Я на пана скаргу подам!

Жандарм (*строго*). Руку сюда! (*Заковує його*) Вмієте читати? Погляньте на сей папір! (*показує папір*) Знаєте, що се?

Вольф. Ай вай мір! Болить! Болить! Дуже мене пан стиснули! Нічого я не знаю! Нічого не розумію! Ай вай!

Жандарм. Ну, ну, тихо будьте! Ша! Я ще з вами маю слово поговорити.

Вольф. Ай вай мір! Я не чую жадного слова! Болить!

Жандарм (*виймає нотатку*). Чуєте чи ні, що маєте бути тихо? Слухайте і відповідайте на мої питання! Знаєте Онишка Козуба?

Вольф. Ай вай мір! Онишка? Козуба? Якого Козуба? Що то за Козуб такий?

Жандарм (*строго*). Відповідайте на мое питання! Знаєте Онишка Козуба чи ні?

Вольф. Ні, ні, ні! Ніякого Козуба не знаю. Анї Онишка, анї Прокопа, анї Олекси.

Жандарм (*заглядає в папір*). А Йоська Шпіцкопфа?

Вольф. Йоська? Шпіцкопфа? Гм... Ні, не знаю.

Жандарм. А Мендля Дуфта?

Вольф. Що то значить? По що мене пан питають про якихось людей, котрих я не знаю?

Жандарм. Не знаєте? Анї Микити Туманюка, анї Гершка Люкса?

Вольф. Пан з ними бачили ся? Пан їх питали?

Жандарм. Війте! Пішліть по присяжного і по свідків. Мусимо зараз зробити докладну ревізію у пана Вольфа.

Вольф. Ай вай мір! Ревізію! Ревізію? Ай вай!

Війт. Та присяжний ось тут близько, по дорозі, а за свідків ось сусіди можуть бути.

Вольф. По що ревізія? За що ревізія?

Жандарм. Оті всі люди, що я вас про них питав, творили шайку злодіїв. Тепер нам удалося їх усіх прилапати, а вони всі згідно кажуть, що ви їх голова, що вони вам служили і все крадене добро у вас складали.

Вольф. Ай вай мір! Пане шандар, то неправда! То брехня! *Af mane Munes*, брехня!

Жандарм. То дуже легко може бути. Але в такім разі по що вам бояти ся ревізії?

Вольф. Ни, але по що вам мучити ся? Щобим так добрий рік мав, що нічого не знайдете!

Жандарм. І то може бути. Дуже може бути, що ті злодюги на вас небрехали, так само, як ви на пана вчителя і його сестру. Але мій обов'язок — зробити у вас ревізію.

Вольф. Ну, щож, я не буду противити ся, але клену ся вам, що я нічого не винен!

Жандарм. То зараз покаже ся. Ходімо!

Вольф. Пане шандар! Я не можу йди! Ай вай, як болить! Адіть, аж руки попухли! Ви не маєте права так мене мучити!

Жандарм. Та що вам за мука? Що троха бранзолети тісні?

Вольф. Ні, я не піду! Хоч мене вбийте, а не піду, поки хоч троха не попустите!

Жандарм. Фе, пане Вольф! Сгидайте ся! Із за такої дрібниці такий вереск підіймати! Ну нехай уже буде по вашому! (*Звільнює троха наручники*). Ну, досить? Лекше вам? Підете тепер?

Вольф. (*плаксиво*). Ай вай! Що маю робити, коли Бог на мене таке цудо зіслав. Ох, десь тут був мій капелюх! (*Крутить ся по школі. Коли жандарм на хвилю відвернув ся, він зриває один наручник із руки і вискакує крізь вікно*).

Війт. Го, го! Наш Вовк тільки хвостом махнув!

Жандарм. Утік! (*Біжить до вікна з карабіном*). Ага, скочив за вугло! Гей, люди! За ним! На коні, а за ним! Не дайте йому в ліс ускочити!

Люди. Е, до ліса далеко! Ми його духом догонимо! (*Вибігають*).

Жандарм (*до Омеляна*). Ну, се гарно! Знаєте, вже половина слідства так як би зроблена.

Омелян. Як то?

Жандарм. Се мій спосіб. Я попустив йому навмисно. Аджеж невинний чоловік не буде отак вікном скакати. А коло пана Вовка видко дуже не ладно, коли аж на таке зважив ся. Втекти він не втече, а отсей його скок, то вже половина признання.

Омелян. А видите, пане війте, що то за чоловік той ваш порадник, той презус ради шкільної. І не встид вам, не ганьба такому чоловікови корити ся?

Війт. Ба, пане навчителю, коли його всі бояли ся!

Жандарм. Бояли ся? А то чого?

Війт. А хто знає чого? Кажали, що в нього очи недобрі. На що погляне в недобру годину, те мусить звести ся ні на що: худібка вгине, хата згорить, збіже град вибе. А інші ще інакше говорили. (*За сценою крик: Га, га! Спіймали! Ведуть! Га, га! Сюди, сюди!*)

Жандарм. Ну, спіймали нашого арештанта! Ходімо на ревізію! Прощавайте, пані! Здорові будьте, пане вчителю!

Омелян. Бувайте здорові! Та спасибі вам за все добре!

Жандарм. Нема за що! Се наш обовязок, наша служба! Ану, пане війте! До роботи! (*Оба з війтом виходять, Омелян обнімає Юлію*).

Заслона спадає.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Декорація та сама, що в першій дії. Рано.

Ява перша.

Товкач і Загонистий *носять лавки зі школи і уставляють на подвір'ю.*

Омелян *(дає порядок)*. Ось тут! Ось тут! Присуньте ближше! Се вже остатня?

Товкач. Та вже.

Омелян. От бачите! Робота не велика, а все таки для екзамену ліпше буде.

Загонистий. Ну, та певно. Там і для дитий задуха, а ще як старші посходять ся.

Омелян. Ще тільки таблицю винесіть.

Товкач. Я зараз, *(іде в школу і по хвали несе таблицю)*. Тільки де ми її поставимо?

Омелян. А ось на стовпі кілок, а там на верха я прибав двома гвіздками ремінець. Тут її повісимо.

Товкач. А справді, тут добре буде! *(Вішає таблицю)* А ви куме біжіть по столик!

Омелян. Коли б тільки нам дождж нашого екзамену не попсував. Щось Магура ніби хмурить ся.

Загонистий. Е, ні! Буде гарно. Адіть, пара в гору йде. Підбере ся. *(Іде в школу)*.

Омелян. А як гадаєте, багато господарів прийде на екзамен?

Товкач *(радісно)*. Е, пане навчителю! Я га-

даю, що ціле село прийде! Всі, з ким тільки здиблеш ся, ні про що більше не говорять, як тільки про екзамен.

Омелян. Як так? Чому?

Товкач. Ну, бійте ся Бога! Аджеж у нас уже звиш 20 літ школа. З разу нас били та мучили, щоб ми школу закладали. Добре. Ми заложили. Тоді нас обдерли до сорочки на будову. Добре, ми збудували. Тоді показало ся раптом, що для нашої школи нема вчителя і вона три роки стояла пусто. А врешті надали вчителя, той жив у нас 15 літ і нічого не вчив. Сам Жидови вислугував ся, на людей скарги писав, а прийшло ся що до чого, як бувало пан шпектор на візитацію приїде, то з сусідного села хлопців позичав. А такого екзамену, як ви отсе нині робите, ми ще з роду не видали.

Омелян. Ну, та екзамен нічого такого великого не є. Не то головне, що на екзамені, а то, що за весь рік діти вчать ся. *(Тим часом Загонистий вийшов зі столиком і ставить його близь стовпа на подвірю, прислухуючи ся розмові).*

Загонистий. Ні, пане навчителю! Ви вже нічого не кажіть. Три роки ви в нашім селі вчите, і ми, хоч темні та неписьменні, а не бійте ся, також дещо розуміємо і добре видимо, що робите і як ви робите. Ми добре бачимо, кільки наші діти за ті два роки скористали.

Омелян. Я дуже рад, що ви се бачите. То прецінь мій обовязок, щоби діти зі школи туманами не виходили.

Товкач. Е, ба! Об вязок! А чому ж не кождий професор розуміє той обовязок так як ви?

Омелян. Не моя річ судити інших, любі мої. Я так розумію, і досить мені.

Товкач. Знаєте пане навчителю, що нам ще й доси стидно, коли собі пригадаємо, як ми вас приймили. Господи, як нас було засліпило!

Омелян. Ну, що вже про те згадувати! Дав Бог, минуло ся.

Загонистий. Ой, не було би то так швидко минуло ся, як би нам Вовка не були з села взяли.

Омелян. І не знаєте, де він?

Товкач. Та кажуть, що в криміналі сидить.

Загонистий. А інші кажуть, що щось троха сидів, а потому викрутив ся.

Товкач. Е, говоріть куме! Викрутив ся! Та як би викругив ся, то би вернув у село.

Загонистий. Та його жінка щось таке бомкала. „Мій Вольцьо — каже — не в криміналі. Най Бог боронить! Він у Бориславі, якийсь там інтерес має“.

Омелян. Ну, коли так, то певно не за довго будемо мати тоту радість, що його знов у себе побачимо.

Товкач. Е, чень Бог дасть, що йому там десь і без нас голову скрутить.

Омелян. Але розкажіть мені докладно, як се стало ся, що ви до інспектора ходили?

Загонистий. Та по prostu. Оногди були ми в Турці — я, кум ось та вїйт. Вїйт пішов до староства. Вертає тай каже: чуєте, сусїди, пан шпектор із Дрогобича приїхав, є тут. А мені немов щось блисло в голові. Ей — кажу — кумове! Ходїмо до него! Чого? — питають. — Як то — кажу — чого? Адже три роки, як нам надали нов го вчителя, а ще у нас анї разу не були. Отсе в четвер у нас екзамен, — запросїмо й пана шпектора, най приїде подивити ся та послухати.

Товкач. А ми не довго радивши взяли тай пішли.

Омелян. І щож? Як вас приймив?

Товкач. Та шо, ховай Боже! Ладно. Говорив так по людськи, делїкатно.

Омелян. О, він дуже делїкатний!

Загонистий. Розпитував про вас, як живете, як з громадою поводите ся, як учите?

Товкач. Чи ми контенті вами? Розуміє ся, ми один навперед другого вас вихвалювали.

Загонистий. Видно було по нім, що йому се дуже подобало ся. Все потакував, аж нам слова піддавав.

Товкач. Дуже чемний та людяний пан! — Конечно — каже — приїду до вас на екзамен. Аби там не знати що, то приїду.

Омелян. Га, дай Боже. Про мене може приїзжати і кожного дня.

Ява друга.

Ті самі і Юлія (*виходить зі школи, з платком на голові і засуканими рукавами, з ножем у руці. Чула остатні слова*). А про мене не може! Та я би зовсім пропала, як би так частійше прийшло ся для нього гостину ладити.

Товкач. А ви панночко не дуже мучте ся! Хоч то ніби великий пан — пан шпектор! — Ну, але він чень бідному навчителеві у селі в горах не подивує ся.

Юлія (*через перелаз входить до городця, рве ярину, різже зрізованець і говорить*). Не подивує ся? Може й не подивує ся але мені самій неприємно. (*побачивши Пасічну, що з далека надходить*). А, ось моя сусіда! Ось моя помічниця! Ну, Господи тобі слава, що ви приходите, Пасічна, а то я зовсім не можу собі ради дати!

Ява третя.

Ті самі і Пасічна (*несе щось у фартусі*).

Пасічна. Слава Сусу Христу!

Товкач. Слава навіки!

Пасічна (*до Юлії*). Ей, панночко! Та щож би то було, щоби я не прийшла вас у таким ділі поратувати. Та ви даруйте, що я трошка припізнала ся. Знаєте, як то при господарстві. То одно то друге. Ба худоба, ба слуга, ба се ба те..

Юлія. Та спасибі вам, що хоч тепер приходите!

Пасічна. Я вам тут дечого принесла, може придасть ся.

Юлія. О, спасибі вам! Та ходімо до хати! Там у мене в кухні горить Ходіть! (*обі відходять до хати*).

Ява четверта.

Омелян, Товкач, Загонистий (*оба селяни сидять у лавках, курячи люльки*).

Товкач. Господи! І чому чоловік ще раз не може бути молодий, щоб міг отак у лавку засісти та за книжку взяти ся?

Загонистий Бігме, я хоч старий, як чую, коли мої малі читають та розповідають, що їх у школі вчили, то й мене самого охота зносить на старість за книжку засісти.

Товкач. Як би так можна, то гадаєте, що й я би сего не зробив?

Омелян. А чомуж би не можна? Ось чекайте, тепер мої перші школярі вже виходять із кляс, то ми по вакаціях заведемо з ними недільну

школу. То там будуть могли й старші приходити і вчити ся.

Загонистий. Ей, чи на правду?

Омелян. А вжеж, що не жарт.

Загонистий. А Бог би вам паночку здоровля дав! Та я не знаю, ми вас озолотимо за вашу роботу, за ваше добре серце.

Товкач. То то й є, куме! Добре серце, то ґрунт. Інший робить, і видно, що силує ся добре робити, та що: як йому тота робота з душі, з серця не пливе, то все воно якось так виходить, як неївши танцювати.

Ява пята.

Ті самі, Війт і купа парубків і дітей. *(втягають з криком і гамором до половини на сцену віз із купою смеречини).*

Війт. Ну, гов! Та куди тут далі! Дайте спокій! Най віз тут стоїть, бо не буде куди рушити ся! *(обертає ся до Омеляна).* Слава Сусу!

Омелян. Слава на віки! А се що, пане начальнику?

Війт *(з люлькою в зубах)*. Говоріть: що? Наперла ся хлопчівня: позвольте тай позвольте, пане начальнику, на громадській толоці смерічок нарубати та на нинішний аґзамент школу обмаїти! Ну, та я смерічок не бороню *(до парубків)* Ну хлопці! Маєте маїти, то звивайте ся швидко!

Парубки. Ми зараз, пане начальнику! Тільки чи пан навчитіль дозволять?

Омелян. Та що вже з вами маю робити? Маїть! *(Парубки, діти і старші носять з воза смерічки і втикають їх у землю по під школу, обтикають ганок, вікна і т. д.).*

1. Парубок (*в заклопотанню підступає до Омеляна*). Пане навчителю!

Омелян. А що тобі, Максиме?

1. Парубок. У нас от, парубоцтва, є до вас іще одна просьба.

Омелян. А то яка?

1. Парубок. Та.. Ми маємо маленький довжок.

Омелян. Довжок? У кого?

1. Парубок. Ба та у вас.

Омелян. У мене? Не тямлю, щоб я що у вас зичив.

1. Парубок. А борони Боже! То не такий довжок. Ми у вас... І не то що б позичили. А знаєте, тогди, коли ми вам у школі таку субернацію зробили.. Ви були такі добрі, щосте за нами просили. А ми... тямите, ми тогди, шарпаючи ся з вами, сурдут вам роздерли.

Омелян. Нічого сего не тямлю.

1. Парубок. Та... може ви й не тямите, але ваш сурдут тямить (*бере за полу*). Адіть, ось іще видно, де був роздертий, латка є.

Омелян (*зворушений*). Ну... ну, то чоґож вам ще треба?

1. Парубок. Та знаєте... тота латка у нас як гріх на сумліню. То ви... не прогнівайте ся, пане навчителю... Бігме, що ми не хочемо вас образити! То ми зложили ся і... і... і... (*біжить до воза і приносить звиток*). Ось вам нове убранє!

Омелян. Господи, Боже! Хлопці! Що се ви зо мною робите! Деж се видано?

1. Парубок. Пане навчителю! Не робіть нам того! Прийміть від нас той дарунок. Ми вас полюбили як рідного тата...

Парубки і діти (*обступають*). Так! Так!

Війт. Пане навчителю! І я до них прилучаю ся. Най то буде наша відцплата за ті прикроссти, яких ви у нас зазнали.

Омелян (*обнимає їх одного по другім*). Братя мої! Діти! І найже мені тепер хто скаже, що наш нарід невдячний! Що не варта для нього працювати і навіть жите своє для його добра віддати!

Ява шеста.

Ті самі і Вольф (*входить звільна озируючи ся*).

Ни! Добрий день!

Всі. А! Наш Вовк!

Війт. Дай Боже здоровле! О, давно невидані гості! А ви відки, пане Вовк? Де так довго гостювали?

Вольф. Так собі! Всюди був. Гешефти були.

Війт. А давно до нас загостили?

Вольф. Та от власне тепер приїхав. А бачучи з гостинця, що тут вас така купа, я зацікавився тай прийшов. Та дай Боже щасте з празником!

Омелян. Та дай Господи!

Вольф. А, пан навчитель! Ни, wie gehts?

Омелян. Так собі. Гірше бувало.

Вольф. (*оглядає ся*). Та що тут, жените когось чи віддаєте за муж?

Війт. Та де там! Нині, пане Вовк, аґзамент у нас. Пан навчитель так нам красно дітий учать, що диво. Незадовго вся громада тут на аґзамент зійде ся, то ми загадали робити його на дворі, а не в хаті.

Вольф. А то вільно?

Омелян. А хиба заказано?

Вольф. Я не знаю, але я про таке ніколи не чував.

Омелян. Е, ви може й про таке не чува-

ли, щоби хлопи в загалі читати, писати знали. Та що діяти, пане Вовк, треба і до сего привикати.

Вольф. Ни, щож, якось привикнемо! А у мене до вас маленьке діло, пане навчителю.

Омелян. У вас до мене?

Вольф. Не бійте ся! То не жадна порука! Я вчора у Турці бачив ся з паном інспектором. Говорив з ним про всякі речі. Він і про вас згадав і просив мене передати вам отсей білет (*добуває з порфеля і дає білет у конверті*).

Омелян. Ну, дивних листоносів вибирає собі пан інспектор.

Вольф. Почтаря не було, а він казав, що діло пильне.

Омелян. (*розпечатує і читає*). От тобі й на! Юльцю! Юльцю! А ходи но сюди!

Ява сема.

Ті самі і Юлія (*виходить із дому*).

Юлія. Чи ти мене кликав?

Омелян. А так! Ади, білет від пана інспектора.

Юлія. Білет? А що він пише?

Омелян. Дуже перепрашає, що не може нині приїхати до нас на екзамен, бо перешкоджений.

Війт і селяни. Овва! То шкода!

Юлія. Ба, а для когож я з обідом лагоджу ся? Істільки заходу!

Омелян. Ну, сестричко, дарма! Якось ми тому обідови дамо раду. А заходи так само як сос — за дармо.

Юлія. Добре тобі жаргувати, але я ніг і рук собі не чую.

Омелян. Ну, Юлечко, я тобі тому не винен. Хиба схочеш пану інспекторови процес о відшкодованє виточити. Тай то не виграєш, бо він у тебе обіду не замовляв.

Юлія (*нетерпеливо*). Ну, пішов уже торочити! А мені ніколи й слухати!

Ява осьма.

Ті самі без Юлії.

Омелян. Ну, щож, люди добрі. Коли пан інспектор на нас не ласкав, то може б ми могли зачинати екзамен?

Війт. Та щож, діти всі тут. А ми раді послухати.

Вольф. А мені позволите?

Омелян. Щож, кождому вільно, то чому ж би й вам не було вільно? Слухайте. Ну, діти, сїдайте в лавки! (*Хлопці і дівчата сїдають у лавки і розкладають книжки, скриптури і т. и.*).

Ява девята.

Ті самі, Хоростіль (*в блюзі і полотнянім плащі, з пушкою через плечі*).

Хоростіль. Слава Ісусу Христу, люди добрі!

Всї Слава на віки!

Омелян. А, Хоростіль! Здоров був, Іване! (*цїлюють ся*).

Війт. (*до Товкача*). Куме! То той самий, тямите? що тоді так нас був перепудив.

Товкач. Ой, ой! Чарівник! Той що з гадиною...

Хоростіль. А, панове господарі! Ми вже колись бачили ся! (*Стискає їм руки, Товкач зо страхом*). Я гадаю, що ви не гніваєте ся на мене за тодішній жарт?

Товкач. Ой, панцю! Я від вашого жарту тоді мало не розхорував ся.

Хоростіль. Ба, людонькове! А ви зо мною також не дуже то чемно хотіли жартувати. Ну, але най то з тим часом іде! Чи як ви кажете?

Війт. Та ми на пана не гнівні. Нам потому пан навчитель розповіли за вас. Ну, що вже то й згадувати!

Хоростіль. Отсе й найліпше! Ну, але що се у вас, празник якийсь нині?

Війт. Та таки так, що празник. Агзамент, панцю. То в нас рідка річ.

Хоростіль. А, коли так, то дуже добре! І я послухаю.

Війт. Просимо, просимо!

Хоростіль. Ну, а як же тобі, Омельку, веде ся? Давно ми бачили ся! Як твоє здоровле?

Омелян (*кашляє*). Та так, по середині. Працюю, то й не маю часу думати про здоровле. А тутешне повітре, братіку, то половина здоровля.

Війт. О, у нас повітре славне!

Хоростіль. А щож сестра? Здорова!

Омелян. Спасибі, здорова.

Хоростіль. А що? Все ще не може привикнути до сих гір?

Омелян. Ні, Богу дякувати, привикає по троха!

Хоростіль (*розчарований*). Тааак? А, та ось і вона! (*Іде напротив Юлії*).

Ява есята.

Ті самі і Юлія.

Хоростіль. Добрий день вам, пані! Здорові були!

Юлія. А, пан Хоростіль! *(Подає руку)*. От рідкий гість!

Хоростіль. Коби тільки в пору!

Юлія. А то чому? Сама пора. Бачите, у нас сьогодні екзамен. А ви знов зі своїм природництвом? Певно знов якусь вужаку в пушці маєте?

Хоростіль. А най Бог боронить! Пару ростинок, кільканацять родів хрущів...

Юлія. Ну, надію ся, що сим разом побудете у нас пару день. Та про се нема що й говорити. Ми вас не пустимо.

Хоростіль. Щож, коли так, то буду вашим невольником. А хрущі збирати пустите?

Юлія. І самі з Омельком з вами разом підемо. У нас є дуже гарні. Там за закрутом смереки рубають, то я колись на стятих смереках дуже гарні хрущі бачила. Такі великі, з довгими рогами.

Хоростіль. От цікаво. Зараз першу екскурзію туди зробимо.

Омелян. А знаєш, братіку, яка нам неприємна пригода лучила ся? Обіцяв ся був до нас на екзамен пан інспектор, і власне перед хвилиєю дістаємо від нього білет, що не може прийти.

Хоростіль. А, так! Там у Турці нині якийсь бенкет — на честь старости, чи що. То вже й йому не випадало виїздити. Але знаєш, я вчора бачив ся з ним у Турці. Балакали. І про тебе розмова була.

Омелян. Про мене? А то яка?

Хоростіль. Я аж уха свої забув. Пан інспектор так тебе хвалив, так хвалив! То, каже, найліпша у нас учительська сила в цілім окрузі.

Юлія. Ну, то певно знов якийсь клопіт буде.

Хоростіль. Що? А то для чого?

Юлія. Чую вже, що та похвала для Омелька не добром пахне.

Омелян. Алеж Юлечко! Як же можна так говорити? Повинні-смо тїшити ся..

Юлія. Ну, то тїш ся, коли маєш охоту.

Хоростіль. Я там не великий знавець тайників людської душі, але не можу сказати, щоб у розмові пана інспектора було щось нещирого. Ще як би я був учителем, його підвладним—ну. А то я від разу представив ся йому як укінчений юрист і доктор прав, то пан інспектор від разу став сердечний...

Юлія. Е, коли ви така велика риба, то позвольте й нам зложити вам ґратуляції. (*Юлія і Омелян стискають йому руку*).

Хоростіль. Ну, що там! Ми старі знайомі, то можемо обійти ся без тих церемоній. Ну, Омельку! Твої школярі чекають, зачинайте екзамен!

Омелян. А й справді, маєш рацію. (*Стає перед лавками*). Ну, діти. Нині в нас празничний день. Мої перші школярі виходять зі школи. От тут при їх татах і мамах можу сказати, що не жаль мені тої роботи, того часу, що-сьмо разом провели в школі. Правда, скупенька моя наука. Самі початки. З того ще чоловік мудрим не буде. Але я старав ся подати вам спосіб, як собі далі радити, як далі вчити ся. Бо вчити ся, діти мої любі, треба й далі, раз у раз, весь вік. А тепер, щоби з Богом почати, заспівайте ту пісню, що вивчили ся для екзамену!

Діти (*встають, за ними й старші — хор*).

Боже великий, єдиний.

Ласку свою нам пошли,

Щоб ми добра і науки

Все набирать ся могли!

Дай нам все добре любити,
З злом не братати ся нам
Розум дай ясний і волю,
Силу робучим рукам.
Боже великий, єдиний,
Молимо щиро тебе,
Дай щоб росло і міцніло
Сімя науки слабе! *(Діти сїдають).*

Товкач. Ото куме пісня! Аж мені сльози
в очах стали.

Загонистий. І в церкві би можна заспівати.

Омелян *(до першого хлопця)*. Ну, Андрію,
зачнемо від рахунків. Скажи мені, як тобі тато
дасть 25 горіхів, а мама до того додасть іще п'ять,
то кілька будеш мати разом?

1. Хлопець. Пів копи.

Омелян. То значить кілька?

1. Хлопець. Та трицять.

Омелян. А як тебе брат попросить, аби
ти йому дав 12, то кілька тобі лишить ся?

1. Хлопець. 18.

Омелян. А як до тебе прийдуть іще Ми-
хайло і Сень і Олекса і скажуть: поділи нас тими
горіхами всіх по рівній часті?

1. Хлопець. Ба а то як? Щоби мені нічо-
го не лишило ся?

Омелян. Ну, ні. І собі лиши.

1. Хлопець *(подумавши)*. То я їм дам по 7,
а собі лишу 9.

Усі *(сміють ся)*. Чи бач, як мудро поділив!
Не треба й Саламона.

Омелян. Ну, а як би вони хотіли по 8?

1. Хлопець. Е, то моя кривда буде, бо
міні лишить ся лише 6.

Омелян. Добре. Ну, а тепер прочитай нам
дещо. *(Розгортає буквар, стор 74)*. Отсе!

1. Хлопець. Що є на землі, в землі і під

землею? Жиємо на землі. На землі видимо села і міста, потоки, ріки і стави, поля, сїножати і ліси, рівнини, долини і гори. Всюди на землі живуть люди, звірята і рослини. В землі є вода, сіль, нафта, залізо, глина, пісок і каміне.

О м е л я н. Ну, досить. Сїдай (до другого хлопця). А тепер ти Олексю скажи мені, що таке читав Андрій?

2. Хлопець. Та про землю, що є на ній, і в ній.

О м е л я н. Візьми книжку! Розповідай мені докладно, що там написано.

2. Хлопець. Жиємо на землі. Не все, що живе, жие на землі. Риби живуть у воді, птахи в повітрі. На землі видимо села і міста. Я ще міста нїякого не видів, але сел видів кілька: Довге, Красне, Висіцьке.

О м е л я н. А щож то таке село?

2. Хлопець. То так багато хат, stodil, стаен, оборогів, при хатах садки, річка, посеред них іде дорога, буває й церков, школа, коршма — і то називає ся село.

О м е л я н. Ну, а щожто таке місто?

2. Хлопець. Тай там є хати, але кажуть, такі великі, муровані, гонтами побивані. Мої татуньо робили в лісі гонти і возили до міста продавати.

О м е л я н. А ти видів, як вони робили?

2. Хлопець. А чомуж би ні? Я й помогав їм клин і бити та пилою колодки різати.

О м е л я н. Ну, а щож там далі у книжці?

2. Хлопець. . . . потоки, ріки і стави. Потоків у нас у горах багато. То така маленька вода, біжить по каміню і з яру збігає до ріки. А ріку маємо одну, Стрий. А ставу я ще не видів. У нас у горах нема ставів.

О м е л я н. Чи тільки тота одна ріка є на землі?

2. Хлопець. Е, та де там! Богато їх!

Омелян. Ну, а ти про які чував?

2. Хлопець. Та тут недалеко за горою Сян іде, а там коло Лімни Дністер. Він геть там на долах збігає ся зо Стриєм. А є ще, кажуть, велика ріка Дунай.

Омелян. Ну, а щож то таке стави?

2. Хлопець. Та то так роблять: як є потічок або річка не дуже велика, а пливе широкою долиною і не високо і має береги, то возьмуть і півперек долини поставлять таку гать із дерева, глини, каменя і зіпруть тоту воду і вона залле дно долини і так стоїть, тільки верхом витікає.

Омелян. А на щож то таке роблять?

2. Хлопець. Ну, та вода млин жене, а в ставі рибу держать.

Омелян. Добре. Можеш сідати (*хлопець сідає*). А тепер —

Ява одинадцята.

Ті самі і Возний.

Возний (*входить*). Слава Богу!

Всі. Слава на віки!

Возний. Чи тут пан професор Омелян Трач?

Омелян. Тут? Що там таке?

Возний. Прошу, тут до пана професора письмо, розпоряджене з ради шкільної! Ось тут, прошу поквітувати. (*Омелян підписує у книзі*). Так. Дякую. Не хочу переривати пану професорови занятя. Дай Боже здоровле! (*відходить кланяючи ся*).

Ява дванацята.

Ті самі без возного, Юлія і Хоростіль збігають із ганку і наближаються до Омеляна. Той поквапно отвиріває письмо, читає, хитає ся на ногах і сїдає на лавці.

Юлія. Омельку! А тобі що? Що се таке?

Хоростіль. Господи! Він поблїд яка стїна! (Бере за руку). Рука зимна! Омеляне! Що се?

Омелян. (важко дихаючи добуває хустку і тулить до уст, а другою рукою хапає ся за груди — по хвили кашляє і опускає руку з хусткою. Юлія заглянула на хустку і скрикнула).

Юлія. Ой Господи! Кров! Омельку, ти слабий! Що тобі?

Омелян (глухим голосом). Нічого, нічого! Вже лекше! Вже пройшло! (Встає і знов сїдає).

Хоростіль. Ви б, панно Юліє, принесли йому води (шепче) і оцту трошка долийте! (Юлія відходить).

Омелян. Нічого, нічого! Се так було, хвиля така. Ну, діти, будемо далі —

Хоростіль. О, ні, брате! Сего не можна. У тебе кров з горла показала ся, тепер тобі треба супокою, відпочинку. Я не позволю, щоб ти себе без часу губив.

Омелян. Алеж мені нічогісїнько не стало ся..

Війт. Ні, пане навчителю! Коли вам таке трафіло ся — най то Господь усе лихо відвертає на гори та на дебрї! — то ми вже вам дякуємо. Тай так ми бачили, як наші діти красно відповідали. Буде нам на тепер.

Омелян. Алеж ні, ні! Будемо кінчити! (Встає — знов хитаєть ся і знов сїдає).

Юлія. (входить). На, братчику! Випий води, освіжиш ся троха! (Омелян не). Господи! І що се

таке? Пане Іване, а погляньте но, що се він за письмо дістав!

Омелян (*держить письмо в руці*). Ні, брате, чекай! (*Піднімав ся з лавки, опертий на Хоростіля і Юлію*). Пане начальнику, панове громада і ви діти! Слухайте, яка мене ласка спіткала нині, під час вашого першого екзамену!

Всі. Та що таке? що?

Омелян. Ласка! Велика і незаслужена. Ось на, читай!

Хоростіль (*читав голосно*). „З огляду на ваші заслуги коло розвою школи народної, на ваш талант педагогічний і на ваше уміне кермувати школою поручає ся вам засноване і дальше ведене школи в Волосатім з підвищеною пенсією і всякими добродійствами“.

Юлія. Ах, значить аванс!

Омелян. І девяте перенесене.

Хоростіль. Тай ще до Волосатого. Ти знаєш, що се таке Волосате?

Омелян. Чував про нього, чував. Як кажуть по латині, ultima Thule.

Юлія. Що таке, що?

Хоростіль. Крайне село під самою угорською границею, в недоступних горах, без тракту, без комунікації. Що відносини там, коли можна, ще дикійші від тих, які ви тут застали, про се нема що й говорити. Більше як десять літ уже власти заходили ся, щоб там заснувати школу — годі тай годі. Врешті вислано військову езекуцію і якось з тяжкою бідою школу збудовано. Та що з того, вже пять літ, як у ній шинок містить ся, бо ніякий учитель не хотів там подавати ся.

Юлія. І се тебе, слабого, туди переносять! І ще й пишуть мов на сміх, що се роблять признаючи твої заслуги! Господи, щож се значить?

Що про те думати? Аджеж ти не витримаєш самої дороги у ту пустиню! Ні, я на се не позволю! Я зараз до Ради шкільної пишу. Адже се убійство, не аванс!

Товкач. Ми вас не пустимо! Ми всі підемо до пана шпектора за вами просити.

Війт. Так, так! Ми від громади за вами просьбу подамо!

Омелян. Братчики мої! Робіть що знаєте, але я не думаю, щоб мені се щось помогло. Добре чую, що лиха доля висить наді мною!

Юлія. Ні, брате! Не трать надії. Я тебе не покину.

Хоростіль. А я хиба такий уже далекий тобі, щоб ти й на мою поміч не міг числити?

Юлія. Люди добрі! Прошу вас! Він тепер троха недужий... Будьте ласкаві, розійдїть ся. Йому треба спокою (*Люди мовчки і сумно розходять ся*).

Вольф (*підходить до Омеляна*). Ну, пане навчителю! Що вам таке? Може вам доктора треба?

Омелян. Від вас мені нічого не треба!

Вольф. Як то нічого не треба? Ви мною не гордуйте! Не бійте ся, я не такий Жид! Я злого не памятаю!

Омелян. Чоловіче! Не муч мене! Нічого від тебе не хочу, дай мені спокій!

Вольф (*киває головою*) Все однакий! Все впертий Русин! А чи я вам не казав зараз на початку, що у вас занадто слабї з, би, щоби мене згризти? Га? А можна було без того всего обійти ся і жити собі спокійно. Ви самі не хотіли, на себе самого й нарікайте! А *güt Jug!* (*доторкає ся рукою ярмурки і гордо відходить*).

Ява тринадцята.

Омелян, Юлія, Хоростіль.

Омелян. Чи бач! Гадина! Вкусила, ще й насміває ся! Ще й благородного Самарянина хоче вдавати!

Юлія. Ходи, Мілечку! Ми тебе підведемо. Ходи до школи та положи ся!

Омелян. Ні, сестрице! Мені вже ліпше! Ади, я вже можу йти. *(Іде спертий на Юлію й Хоростіля і сїдає на ганку)*. Ось тут посиджу. Тут ліпше. Та ти, Юлечко, не бій ся, се ще нічого такого страшного нема.

Юлія *(глядиць на його)*. От тобі жите! От тобі аванс! От тобі працєю, посвячуї ся, дослугуй ся! О, я се передвиджувала, серце моє говорило мені, що панська ласка не добром для нас пахне. *(Плаче)*. Братіку мій, братіку! І щож нам тепер робити? Адже я з самої турботи за твое здоровле й сама занедужаю.

Омелян. Алеж Юлечко! Що ти говориш!

Хоростіль. Панно Юліє! Гамуйте ся! І як вам не стидно своїм плачем, своїми словами ще додавати болю братови? Аджеж бачите, що ваші сльози його ще гірше мучать!

Юлія *(втирає сльози)*. Коли мені жаль. Страшений жаль. До всего світа і до нашої долі. Аджеж обое з братом працюємо чесно, ненастанно, сповняємо все, що нам велить обовязок, всю душу вкладаємо в свою працю, — а за се ось яка нам надгорода! І весь вік отак: немов на хвилечку всміхне ся доля, немов виходить так, що наша щира праця зачинає приносити плоди, — аж тут на тобі! Мов іронія якась, мов насміх злої долі! Якась незрима рука одним замахом усе нищить, усе перевертає і валить, що ми збудували, і спихає нас знов у долину, заставляє знов зачинати на ново.

Хоростіль. Ну, пані, се ви трохи пересаджуєте. Аджеж тепер брат ваш одержав похвалу за свою працю, одержав місце з ліпшою пенсією...

Омельян. Ой брате! Бачу я добре, що значить сей аванс. Promoveatur, ut amoveatur. Якимось темним силам не сподобало ся те, що я тут роблю і постарали ся, щоб мене усунути. Я чую добре, тут я, проломавши перший лід, здобувши собі довіре людей, міг би був зробити чимало доброго. А там... зачинати на ново... бороти ся... ні, чую добре, що мені не стане сили.

Холостіль. В такім разі одна тільки для тебе рада: покинь учительство.

Омельян. Покинь учительство! Легко тобі сказати. Та хибаж я можу се вчинити? Адже я й без хороби згину, коли покину свою працю. Знаєш Іване, дало мені се учительство стілько клопотів і гризоти, підкопало моє здоровле, пожерло мій молодий вік,—а про те чую добре, що зжив ся з ним, зріс ся з ним усіми своїми думками, і без нього мусів би згинути як риба без води.

Хоростіль. А я думаю, що й се у тебе пересада, нерви. Певна річ, тобі хоче ся працювати, ти втягнув ся в ту шлюю і не можеш подумати житя без неї. Але мені здає ся, що можна придумати й иншу пожиточну працю.

Омельян. Яку? До якої праці я здібний?

Хоростіль. Ну, тепер я би по совісти не радив тобі до жадної брати ся, поки не поздоровшаєш. Тепер тобі треба спокою, вигоди і свіжого повітря.

Омельян. Ну, вакації... за той час чень поправляю ся.

Хоростіль. Дай Боже! Та тільки те лихо, що як тебе перенесли до Волосатого, то швидко скажуть відси забирати ся. А в Волосате тобі тепер ніяким світом їхати не можна.

Юлія. Та я йому й подумати про се не дам!

Омелян. Ба, а кудиж нам подіти ся? Наша власна вілля (з жалісним усміхом) ще не готова.

Хоростіль. Я вас забираю до себе. Пару день пробудемо ще тут разом, а потім і не говоріть нічого—поїдемо на мое господарство.

Омелян. Спасибі тобі, брате, за добре серце! Але я не знаю, як воно буде? Ти знаєш .. —

Хоростіль. Нічого не знаю і знати не хочу. Се діло рішене. Їдете до мене і живете доти, доки ти зовсім не виздоровієш.

Омелян. Е, то може буде довга гостина.

Хоростіль. Се вже твоя річ. Виздоровлюй як найшвидше—ог тобі моє крайнє слово. А впрочім радон! Тут ще одна інстанція мусить сказати своє слово.

Юлія. А то хто?

Хоростіль. Видно, що пані почуваєте ся самі до того, що за вами черга.

Юлія. Не розумію, що я тут можу сказати окрім подякувати вам сердечно за вашу добру волю.

Хоростіль. А забули пані своє слово, що-сте мені дали ось тут на тім ганку, перед трьома роками?

Юлія. Яке слово?

Хоростіль. Як бачу, забудько з вас, панно Юліє! Мушу вам пригадати. Ви казали: „Їдьте до Львова, кінчіть університет, робіть екзамени“.

Юлія. Ну, так, се я сказала, і тішить мене, що ви мене послухали. Здаєть ся, ви й самі того не жалуете.

Хоростіль. Так, пані, не жалую. А знаєте чому? Тому, що все те робив для вас, робив у тій солодкій надії, що осяг.увши свою ціль, здобувши собі незалежне становище або хоч можливість дійти до нього, я буду міг сміло стати перед вами і сказати вам: панно Юліє, я вас люблю, щиро,

горячо, надо все на світі! Я знаю, що й ви для мене не зовсім байдужні. Будьте моєю!

Юлія. Щож, пане Хоростіль! Се все дуже гарно, та здаєть ся, що ви за пізно приходите.

Хоростіль. Як то за пізно? Ви полюбили другого? Не любите мене?

Юлія. Ні, я не про те.. Але бачите самі, брат тяжко недужий. Як жеж мені, що йому так багато завдячую, думати тепер про своє щасте, покидати його слабого та безпомічного?

Хоростіль. Але я думаю, що власне з огляду на слабість брата, на потребу для нього вигоди, спокою і довшого урльопу ви повинні прийняти моє предложенє. А впрочім—Боже мій! Сеж залежати буде тільки від вашого брата, щоб він покинув у такім разі учительство і лишив ся при нас, допомагав нам у спільній роботі, допомагав бороти ся з людською кривдою.

Юлія. Брат на се не пристане.

Хоростіль. Брат? Омельку, не вже ти мав би стати на перепоні сповненю моїх найсвятійших надій?

Омельян (*подає йому руку*). Братіку мій! Всім серцем бажаю тобі щастя. Нехай Юлія сама тобі скаже, чи я їй давно не говорив, щоб не загрибала зо мною свого віку молодого, щоби йшла за поривом свого серця. Аджеж я давно бачив, що ви любите одно одного.

Хоростіль. Алеж вона й тепер не хоче тебе покинути, і я того не жадаю. Значить—підеш до нас жити? Покинеш учительство?

Омельян. Слухай Іване! По що нам забігати в будуще? Будьмо задоволені тим, що дає теперішня хвиля. Подайте собі руки! (*Юлія подає руку Хоростїлеви, котрий горячо цілує її*) От так! Вірте мені, з душі з серця благословлю сю хвилю. Вона сповняє мої горячі, давні бажаня. А коли ви такі

добрі і хочете прийняти до себе такого інваліда як я.. *(втирає сльози)*.

Юлія і Хоростіль *(кидають ся в його обійми)*. Братіку! Як жеж ти можеш так говорити? Ти для нас будеш батьком, порадником!

Омельян Ну, ну, досить того! Значить, усе в порядку. Юлечко, пора до обіду. Я голодний.

Хоростіль. Е, панно Юліє! Омелько голодний! Має апетит! Значить, з його здоровлем не так іще крухо. Ну, та ми швидко лікаря спровадимо. А тепер ходіть, я вам поможу стіл накривати! *(Обоє відходять до середини)*.

Ява чотирнацята.

Омельян *(сам)*. Любі мої! Щирі душі! Золоті серця! Благословлю тебе, нинішня хвиле! Благословлю тебе, моє нещастє, моя недуго, ти що гадюкою підповзаєш до серця, ворушиш ся у груди, підточуєш—чую се добре—звільна та ненастанно підточуєш корінь мого житя! Благословлю вас, бо ви допомогли мені звести до купи оттих двоє людей, дорожших для мене над усе на світі. Що мені власне жите! Рік муки більше чи менше! Нема чим так дуже дорожити. Аби тільки ви були щасливі! А я... я таки піду до Волосатого!

Заслона спадає.

